

LUND UNIVERSITY

Dictionary of the History of Ideas

Höög, Victoria

Published in:
Insikt och handling

2017

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Höög, V. (2017). Dictionary of the History of Ideas. *Insikt och handling*, 25, 31-32.
http://www.fil.lu.se/uploads/media/Insikt_och_handling_vol._25_-_2016.pdf#page=33

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

KONVERSATIONS-
LEXIKON
OCH
REALENCYKLOPEDI

KONVERSATIONS-
LEXIKON
OCH
REALENCYKLOPEDI

KONVERSATIONS-
LEXIKON
OCH
REALENCYKLOPEDI

LEXIKON
ÖVER
LEXIKON

18

19

20

MEKANIKER
TILL
MYKALE

MYKENAI
TILL
NORRFADA

NORRSKE
TILL
PAPROCK

INSIKT

&

HANDLING

Hans Larsson Samfundet

25

Tema

Lexikon över lexikon

INSIKT OCH HANDLING

LEXIKON
ÖVER LEXIKON

Utgivet av
Hans Larsson Samfundet

Insikt och handling
volym 25

REDAKTÖR: BO HANSON
ERIK DAHLBERGSGATAN 32
411 26 GÖTEBORG

TRYCKT MED BIDRAG FRÅN
ANDERS KARITZ STIFTELSE SAMT FRÅN
ERIK OCH GURLI HULTENGRENS FOND FÖR FILOSOFI

TRYCKNING:
PRODUKTION: JOHAN LASERNA
ISBN 978-91-639-2657-0
ISSN 0436-8096

Innehåll

- 7 Inledning
- 27 Presentationer
- 93 Register
- 99 Collaboratores

Inledning

1. För vem

Denna skrift vänder sig i första hand till studenter i grundutbildningen, särskilt i humanistiska ämnen. Den vänder sig mera till scholars än till scientists. Impulsen att sammanställa detta häfte fick jag, när en student för vilken jag hade föreslagit ett ämne att skriva uppsats om, kom tillbaka och sa:

- Det finns inget skrivet om detta.
- Det finns det nog, invände jag, men fick till svar:
- Jag har sökt på nätet och där finns inget.

Detta inträffade för ett bra tag sedan och nu finns väsentligt mera på nätet, men det finns ändå anledning för den, som vill angräpa ett problem eller studera ett område, att inte försumma att börja med att informera sig med hjälp av stora uppslagsböcker, sådana man finner i ett välförsett bibliotek, särskilt universitetsbibliotekens referensavdelningar.

Efter en svepande inledning presenteras här några dussin stora lexika. Dessa är ändå så få, att en lista över dem sällan fungerar som sökväg till lämpliga lexika. Avsikten är mera, att läsaren skall förstå hur mycket det finns att söka bland. En och annan kanske får uppslag till olika sätt att använda lexika.

Också allmänheten kan – hoppas jag – ha visst utbyte av en del synpunkter och informationer som följer.

2. Ord för lexikon mm

Med ordet lexikon avser nog svenskar idag framför allt tvåspråkiga ordböcker, t ex en svensk–engelsk eller latinsk–svensk ordbok men också annan information sorterad alfabetiskt. Synonymlexika är ordböcker som för varje uppslagsord förklarar innebörden med hjälp av enstaka glosor, inte genom mångordiga utredningar. När förklaringarna snarare är en beskrivning eller utredning, kallar vi saken för ordbok, på engelska dictionary.

Ordet ”lexikon” i överskriften (Lexikon över lexikon), används här i en vid mening, så att det inbegriper ordböcker, uppslagsböcker, encyklopedier och ibland även andra slag av handböcker. Eftersom många lexika förr publicerades i tryckt form och nu ofta är tillgängliga i elektronisk form också, tänjes knappast ordet lexikon över gränsen för normalt språkbruk, när olika slag av databaser inkluderas. Många mer traditionella lexika är tillgängliga på nätet såsom framgår av många av presentationerna i det följande. Varför skall då inte ordet kunna tillämpas på moderna lexika, som inte publiceras i tryckt form utan endast via nätet? En användbar databas som den svenska nationella bokkatalogen *Libris* (www.libris.kb.se) är förvisso en källa till information och behöver inte förbli onämnd här, även om ingen skulle vara böjd att kalla den ett lexikon. Den som söker motsvarande utländska kataloger, finner dem via www.lib-web.org

Ordet ”encyklopedi” betydde från början ”undervisning varvet runt”, dvs en framställning, som gav allsidig och sammanhängande undervisning. En allmänt orienterande bok kallades länge encyklopedi, och när man ordnade informationen alfabetiskt med hjälp av stickord, kallade man sådant för lexikon. Här används alltså ordet lexikon för vad som ibland kallas encyklopedi, uppslagsbok, lexikon, ordbok, på engelska ofta thesaurus, samt för lite till.

3. Olika slag av lexika

Med den vida bestämning, som här getts åt ordet lexikon, finns det naturligtvis ett nästan obegränsat antal kategorier av sådana. Här skall bara några typer nämnas för att antyda variationsbredden.

Allmänna lexika

Därmed menar jag uppslagsböcker såsom *Nationalencyklopedin* och liknande. För en tidigare generation var *Svensk uppslagsbok* och ännu tidigare Ugglan (dvs *Nordisk familjeboks* 2:a uppl) de större allmänna lexika som stod till buds. Engelskspråkiga läsare vände sig till *Encyclopedia Britannica*, som utgavs först i Skottland (första upplagan i tre volymer 1768–71), numera utgiven i USA. På tyska gav Friedrich Arnold Brockhaus 1796–1811 ut ett konversationslexikon som blev stilbildande; senare utvidgade upplagor under titeln *Der grosse Brockhaus*, numera *Brockhaus Enzyklopädie*. Under mellersta delen av 1800-talet kom *Meyers Konversationlexikon*, som gav mer utrymme än Brockhaus åt naturvetenskap och teknik och *Herders* konversationslexikon vände sig till den katolska delen av den tyskspråkiga marknaden. *Larousse* var länge en dominerande fransk uppslagsbok både i stort omfång och i enbandsversion, men den har inte varit ensam.

Citatlexika

Det mesta som kallas så, är närmast att betrakta som aforismsamlingar med en angivelse av vem som gett upphov till formuleringen. Ett lexikon, som dock har sådana källangivelser att man i regel kan återfinna formuleringen i sitt ursprungliga sammanhang, är *Oxford*

Dictionary of Quotations (seventh ed. 2009). Ett svensk citatlexikon är *Bevingade ord*, vilket är en klassisk boktitel på ett sådant (red Pelle Holm, 1939, många senare uppl). Pelle Holm har också gett ut *Ordspråk och talesätt* (1965). På engelska finns E Cobham Brewer: *The Dictionary of Phrase and Fable*.

Är källan *Bibeln* finns det goda hjälpmedel (konkordanser), där det exakta stället enkelt kan identifieras. I andra fall kan det vara svårare att finna det ursprungliga stället och för skribenter i seriösa studiesammanhang är detta viktigt. Skulle man vilja återge citatet bör man helst själv läsa det i sin ursprungliga kontext. Det är inte tillrådligt att nöja sig med att ha sett citatet ryckt ur sitt sammanhang, det må vara i en uppslagsbok eller i någon annan litteratur. Spelar citatet en väsentlig roll i den egna framställningen – och andra citat finns ingen anledning att återge – bör man åtminstone ha kastat ett öga på den ursprungliga kontexten. I denna datoriserade tid kan Google och Wikipedia hjälpa till att finna källan.

Etymologiska lexika

För frågor om svenska ords bakgrund var Elof Hellquist: *Svensk etymologisk ordbok I–II* (1922) länge det vi hade att luta oss mot jämte C M Ekbohrn *Förklaringar över 100 000 främmande ord* (1936), som innehåller upplysningar om både härledning, uttal och innebörd. *Svenska Akademiens Ordbok* (SAOB) innehåller upplysningar av etymologisk art. Idag ger *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO, 3 band 1995) kortfattad information om etymologi, äldsta förekomst samt innebörd för stora delar av svenskt ordförråd. För engelska termer finns den klassiska Walter W Skeat *An Etymological Dictionary of the English Language*, (Oxford 1879 många senare uppl). För tyska termer ger *Der große Duden*, Band 7 (Etymologie) upplysningar.

Konkordanser

Texter, som finns tillgängliga som datafiler, gör på sätt och vis konkordanser överflödiga, eftersom man där snabbt kan söka alla förekomster av en glosa, just det som konkordanser förr hjälpte forskaren med. Innan texter blev tillgängliga som elektroniska filer, var konkordanserna mycket nyttiga hjälpmedel.

Personlexika

Här nedan bjuds presentationer bara av *Svenskt biografiskt lexikon* samt *Svenska män och kvinnor*, men det är bra att veta att det finns många andra. Äldre än dessa är *Svenskt biografiskt handlexikon* av Herman Hofberg (1876), andra uppl i två delar 1906. Den är tillsammans med mycket annat äldre nordiskt material öppet tillgänglig på <http://runeberg.org>

Vem är det? utkom årligen från 1912 t o m 2007, *Vem är hon* (1988). Andra språk har sina, t ex *Dictionary of National Biography* (63 vol + supplement 1885–1900, ed by Leslie Stephen & Sidney Lee, regelbundna supplement, senare omtryckt). *Allgemeine Deutsche Biographie* (56 band 1875–1912, även i nytryck) är en tyskspråkig motsvarighet liksom *Neue Österreichische Biographie* (1815–1935) och *Historisch-Biographisches Lexikon der Schweiz* (1921–1934).

Många yrkesgruppers matriklar, särskilt sådana som förr betecknades som professioner, återfinns också i universitetsbibliotekens referensavdelningar. Statsanställda rätt långt ner i myndigheterna finner man i *Sveriges statskalender*, utgiven årligen sedan 1813 (föregångare sedan 1738).

Litteraturlexika

Svenskt författarlexikon kom för perioden 1900–1975 ut i olika omgångar. Det ger omfattande men rätt katalogartad information. *Författaren själv* gavs ut 1993 till Författarförbundets 100-årsjubileum. Där presenterar 1187 medlemmar i det svenska författarförbundet sig själva i tredje person. Det blev en blandad kompott, bitvis ganska underhållande. *Svenskt litteraturlexikon* (2 uppl 1970) är upplysande. *Kindlers neues Literaturlexikon* informerar om enskilda verk. Det presenteras nedan liksom *Danske diktere i det 20:e århundrede*.

Filmlexika

Rune Waldekranz *Filmens historia: de första hundra åren*, del 1–3, kom ut åren 1985–1995 och Bo Heurling m fl gav 1995 ut *Norstedts filmlexikon*. För färskare filminformation är vi hänvisade till *IMDb* (www.imdb.com) och *Svensk filmdatabas*. (www.sfi.se)

Historiska

Här presenteras i den senare delen av detta häfte endast *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid* och *Geschichtliche Grundbegriffe*. Det senare har likheter med *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, också presenterad nedan, genom att de båda visar hur väsentliga termer har skiftat betydelse genom epokerna. *Geschichtliche Grundbegriffe* är mera präglad av en egen teori om att västerländsk historia har vänt blad på ett särskilt sätt vid 1700-talets mitt och därmed förändrat många termers innebörd.

Medeltidshistoriker har användning för K F Söderwall, *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*, 1900–1918.

Många årsböcker kan fungera som ett slags historiska uppslagsböcker, t ex *Anno*, som kom ut årligen 1959–99, föregången av *Svenska Dagbladets årsbok* 1924–63.

Filosofiska

Filosofilexikonet, red Poul Lübcke (1988) är ett svenskt enbandslexikon, översatt från danska. Enbandslexika finns det många, bl a Thomas Mautner (ed) *Encyklopedia of Philosophy* (1995). Ted Honderich (ed), *The Oxford Companion to Philosophy* (1995) är så omfattande ett enbandslexikon rimligen kan bli (över 1000 sidor) och ingår bland alla de "Companions to xxx" som i de mest skiftande ämnen har getts ut av Oxford UP. Ändå fylligare är *Routledge Encyclopedia of Philosophy* Vol 1–10 (ed. Edward Craig) 1998, först i tryckt form, sedan också elektroniskt. Nedan presenteras *Encyclopedia of Philosophy* (ed. Paul Edwards, 1967) och databasen *Stanford Dictionary of Philosophy*.

Teologiska

M Eliade(ed), *Encyclopedia of Religions*, är religionsvetenskapligt, i hög grad vad som förr kallades religionshistoriskt. *Encyclopedia Judaica* är kanske framför allt en uppslagsbok för och av judar men naturligtvis nyttig för och läsbar även av gojim (icke-judar).

The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World, Vol I – IV, John L Esposito (ed), Oxford 1995 kan nämnas vid sidan av t ex *Encyclopedia of Islam*, som presenteras nedan. *Theologische Realencyklopedie* och det katolska *Lexikon für Theologie und Kirche* och den evangeliska *Religion in Geschichte und Gegenwart* har kommit ut i relativt färska nyttgåvor. Fylliga bibliska uppslagsverk finns det gott om. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* får en presentation nedan

utan att de motsvarande gammaltestamentliga uppslagsverken för den skull ringaktas.

Sambällsvetenskapliga

Här nämner jag David L Sills (ed) *International Encyclopedia of Sociology*, vol 1–18 1968 och nedan presenteras Natur & Kulturs psykologilexikon, författat av Henry Egidius.

Musiklexika

Här möter nedan tre sådana: *New Grove*, *Sohlmans* och *Myggans nöjeslexikon* men det finns gott om andra, stora eller mindre omfattande.

Symbollexikon

Hans Biedermann, *Symbollexikonet* (sv utgåva 1993) återger 700 bilder och kommenterar emblem, tecken, symboler och andra bilder, hämtade från olika religioner och kulturer, mytologi, folktrö, konst och litteratur.

Så skulle vi kunna fortsätta. Det är ingen ände på det myckna lexikonutgivande och universitetsbibliotekens referensavdelningar innehåller antagligen mer än den som inte är hemmastadd där tror – så säg inte, att det inte finns något skrivet om något visst ämne.

4. Lexikons historia

Här skall jag bara nämna några enstaka stationer i det västerländska lexikonskrivandets historia. Det blir med nödvändighet bara punktuella nedslag.

Plinius den äldres *Historia naturalis* är en tidig encyklopedi. Dess författare omkom vid Vesuvius utbrott (år 79 e Kr), eftersom han i sitt kunskapssökande ville studera vulkanutbrottet på nära håll. Han var ingen självständig tänkare utan en sammanställare av andras kunskap och citerar över 400 grekiska och latinska läromästare. Den äldsta formen av encyklopedier var på latin och så förblev det under mycket lång tid. Latin var ju det allmänt tillgängligt språket bland de läskunniga i västerlandet.

Isidorus var biskop av Sevilla (död 636) och han åstadkom vad som kom att bli den viktigaste encyklopedin under en stor del av medeltiden. Han sammanställde källor från antiken och framåt och många av dessa uppgifter har bara bevarats i Isidorus återgivning. Hans verk heter *Etymologiae* och innehåller mycket om ords historia men alls inte enbart sådant stoff. Isidorus och många före och efter honom hade den föreställningen, att tingens namn avslöjar något mycket viktigt om tingens väsen.

Bartolomeus Anglicus skrev vad som kom att bli ett mycket spritt verk *De proprietatibus rerum* [Om tingens kännetecken] (1240) i 20 böcker. Han angav noga de källor han lutade sig mot, bl a Plinius och Isidorus men också åtskilligt annat. Det var författat på latin med blev redan 1372 översatt till franska, 1397 till engelska. Bartolomeus hade ett markant intresse för naturvetenskap, både astronomi och medicin.

Francis Bacon, *Instauratio magna*, (1620) förblev oavslutad men fick ändå stort inflytande framför allt genom hans kunskapssyn och

hans syn på hur en encyklopedi bör vara organiserad i tre delar: den externa naturen med ämnen som astronomi, geografi, mineraler, växter och djur; människan med ämnen som anatomi, fysiologi; slutligen människans påverkan på naturen, med sådant som medicin, kemi, bildkonst, sinnen, känslor, förstånd, arkitektur, jordbruk, navigation, aritmetik m fl förmågor.

Kunskapens organisation kom att bli något av det mest kontroversiella, när encyklopedier gavs ut under följande århundraden. Gamla auktoriteter blev ifrågasatta genom det sätt som kunskap strukturerades på.

Pierre Bayle gav 1697 ut *Dictionnaire historique et critique*. Den gav utrymme åt tidens vetenskap och uppfattades som kritisk mot traditionen, trycktes om flera gånger, fick stort inflytande och blev en viktig föregångare till Diderots och d’Alemberts franska encyklopedi (1751), som utnyttjade bl a Bacons tankegångar om kunskapens organisation men disponerade stoffet i mindre artiklar, så att sökandet där efter upplysning blev enklare. Det mest kontroversiella var d’Alamberts förord. Att religionen presenterades som en del av historisk kunskap riskerade att beröva gamla auktoriteter deras ställning.

Bland historiskt viktiga lexika kan också nämnas Samuel Johnson *Dictionary of the English language* (1755) i två mycket stora volymer, som bidragit till att han bland briter är en än idag högt aktad man, men hans lexikon är ingen allmän encyklopedi, som de här tidigare nämnda, utan kodifierar det engelska språket. Det är en saklig framställning, men dr Johnson, som han vanligen kallas, tillåter sig ibland ett och annat puts, t ex ”Oats. A grain, which in England is generally given to horses, but in Scotland supports the people”, ”Lexicographer. A writer of dictionaries; a harmless drudge.”

John Carter & Percy Muir: *Bücher die die Welt verändern*, Darmstadt

1969, presenterar 424 böcker, varav många är lexika, bl a flera av de nyss nämnda.

Under 1700-talet blev det mångenstädes ett nationellt prestigeprojekt att lyckas skapa egna ordböcker och motsvarigheter till den franska encyklopedin. Dr Johnsons ordbok och de allmänt översiktliga uppslagsböckerna som tillkom på olika håll gav upphov till nationell konkurrens.

Många länder har åtminstone ett stort uppslagsverk på det egna språket, och de stora bibliotekens referensavdelningar innehåller ett stort urval av dessa. *Den store Danske Encyclopædie* eller norska *Aschebous* är motsvarigheter till vår *Svensk uppslagsbok* och *Nationalencyklopedin* och läsbara av oss; de ungerska eller ryska motsvarigheterna är för de flesta av oss inte lika tillgängliga.

Även lexika med snävare intresseinriktning kan motivera viss eufori. Att ett litet språkområde som det svenska ändå har så fylliga speciallexika på folkspråket som *Soblmans musiklexikon* (5 band, 2:a uppl 1975–1979) eller *Svenskt konstnärslexikon* (5 mycket omfattande volymer åren 1952–1967) är glädjande. Om detta senare lexikon har en spefågel sagt, att det förtecknar alla konstnärer, som någonsin har ställt ut samt några till.

Men tiden har gått ifrån lexika som nationella prestigeprojekt. Artdatabasen vid Sveriges Lantbruksuniversitet gav åren 2005–2014 ut *Nationalnyckeln*, som skulle beskriva Sveriges hela fauna och flora, ett enastående ambitiöst forsknings- och folkbildningsprojekt i linneansk anda. Varje art, både växter och djur, presenteras i texter och bilder jämte kartor över utbredningsområden. Från början beräknades det innehålla 60 band, senare svällde den beräknade omfattningen. Staten stod för finansieringen. Efter 17 band lade staten ner finansieringen av utgivningen i tryckt form. Hade utgivningen av *Nationalencyklopedin* avbrutits efter att ha kommit t ex till

bokstaven G, hade förlaget klandrats av dem som köpt de tidigare delarna i förhoppning om att kunna införskaffa helheten, men staten tar sig friheter. Kronprinsessan Victoria ”pryder” varje band med sin bild samt åtagandet att vara verkets beskyddare. Det har inte rapporterats, vad hon gjort för att skydda utgivningen. Hells Angels hade sannolikt inte varit lika passiva, om de åtagit sig ett beskyddaruppdrag. Nu lär den tryckta utgivningen komma igång igen. Det vågar jag tro på, när jag ser det.

Stickord i alfabetisk ordning kan tyckas fragmentera kunskapen samtidigt som den görs mera lättillgänglig. *Encyclopedia Britannica* har senare försökt förena sammanhang med lättillgänglighet genom att redigera verket med en del Micropaedia (band 1–12), som innehåller kortare uppslagsordsartiklar och en del Macropaedia (band 13–29), med översiktligare artiklar; därtill ett band Propaedia (outline of knowledge) och två indexband.

5. Om användning av lexika

Hur man använder ett lexikon beror mycket på vem man är och i vilket stadium av sin arbetsprocess man är. Till en början är kanske ambitionen att få en orientering inom ett område, en överblick och ibland är det hela anledningen att nyttja referenslitteraturen. Skall man skriva en rapport eller uppsats om något ämne, strävar man efter att finna sitt grepp om ämnet. Hur skall frågeställningen formuleras och belysas? I ett senare skede skall resultat presenteras. Då har skribenten behov av argumentation och belägg.

Finns under uppslagsordet inte bara en notis utan ett tema som behandlas inte alldeles kort, brukar författaren sträva efter att ge artikeln en tydlig struktur. Därmed blir framställningen lättare väl-täckande, lättare användbar av läsaren, bl a genom att det går att

skumma artikeln och söka delinformation utan att ta del av hela artikeln. Samtidigt är just den omständigheten att lexikonartiklar ofta presenterar strukturerad kunskap något som gör dem extra användbara för uppsatsförfattare.

Man kan sällan bevisa något (utom logiskt-matematiska samband). I regel får man nöja sig med att visa och försöka göra sannolikt det, som man helst skulle vilja kunna bevisa. Det man visar, överlåter man till läsaren att se/inse. Även det, som jag tycker mig kunna visa, kanske inte läsaren ser (inser och övertygas om). Det kan innebära, att det krävs en hel del av läsaren. Som läsare stäms man till viss ödmjukhet, när man blir medveten om beroendet av detta samspel mellan skribent och läsare. Det gäller att vara en god läsare. När man granskar en uppslagsboksartikel eller en kamrats scriptum är det mycket lättare att se brister (ytliga såsom stavfel eller mera substansiella). Det krävs väsentligt mera kunskap och omdöme att upptäcka förtjänsterna, som kanske ligger i strukturen eller sättet att ställa frågorna. Vid läsning av en uppslagsboksartikel kan den väsentliga lärdomen bestå i att se strukturen och i sättet att ställa de frågor, som författaren söker besvara. Sådant står ofta inte tydligt på raderna utan ligger inbäddat i texten som helhet.

En viktig anledning att börja uppsatsskrivandet med att studera just lexikonartiklar är att där serveras något som är avsett som en översikt. I en lexikonartikel är i regel ambitionen att vara översiktlig i betydelsen att täcka in ett kunskapsområde i sin helhet på det begränsade utrymme lexikonet i fråga ger. En god lexikonartikel är därför ofta inte punktuell utan översiktlig, snarare svepande än fördjupande.

Vad *bör* beläggas?

Det som är allmänt känt behöver inte beläggas, men det kan vara svårt att avgöra vad som är så självklart (för den tilltänkta läsekretsen)

att det inte behöver beläggas. Då är uppslagsböcker en hjälp. Vad som står i allmänna lexika kan ofta räknas till allmängods, men är man tveksam är det bättre att ge en hänvisning än att inte göra så.

Vad *kan* beläggas?

Med ett citat eller en hänvisning till en text belägger man egentligen bara att en författare uttryckt det, som citatet utsäger. Men ofta är detta förenat med att man förutsätter, att den citerade texten är vederhäftig och det citatet utsäger stämmer.

Man bör fråga sig varför man nämner det citat, som återges. Vilken funktion har mitt nämnande? Det kan vara fråga om att återge en text som uttrycker det jag själv vill säga (då återger jag med instämmande), det kan vara fråga om att citera för att diskutera/ifrågasätta. Då nämner jag en tanke men avstår från att ta ställning, instämma eller ta avstånd från den. Kanske är mitt syfte att utifrån en formulering söka komma djupare, t ex genom att ange villkor för när eller i vilken omfattning citat är värt att instämma i. Citatet kan återges för att visa att den tankegången har hyllats/uttryckts av en respekterad tänkare och därmed visar jag, att den är värd att göra till föremål för överväganden.

För den som är i början av forskningsprocessen kan lexikonanvändning vara för att få impulser och idéer. När man som uppsatsförfattare i en senare fas, för forskningspresentationen, läser en uppslagsbok kan det vara för att finna belägg för något.

Uppslagsböcker är hjälpmedel. I många fall leder de sin läsare vidare och pekar genom bibliografiska upplysningar och korshänvisningar inom verket i fråga, var mer finns att hämta, mer information eller fler perspektiv.

Elektroniska lexika är bekväma på så sätt att sökord de hänvisar till ofta är klickbara, särskilt Wikipedia fungerar så. Wikipedia finns på många språk, i regel väsentligt fylligare på engelska än på svenska.

Genom att för ett stickord växla mellan svensk och annan version kan man ofta få hjälp med översättning till annat fackspråkligt ordval, som kan vara svårfunnet i vanliga tvåspråkliga lexika.

Det finns naturligtvis många fler sätt att använda lexika, t ex för att kliva på en trave av dem, när man vill nå något på översta hyllan. Min svärmor brukade, om hon hade svårt att somna, ta ett band av Nordisk familjebok med sig i sängen och börja läsa. Det fungerade ganska bra för hennes syfte, ansåg hon. Man kan också läsa lexikon för sitt nöjes skull, vad det nu är.

Att läsa olika skildringar av en och samma företeelse, antingen det sker i lexikon eller eljest, övar en förmåga att se, i bästa fall att bygga sammanhang, att bilda sig.

6. Bedömning av lexika

Hur kritisk skall man vara till uppslagsböcker? Traditionell textkritisk hållning bör intas också till lexika. Uppslagsböcker kan vara upplysande i vissa avseenden men mindre pålitliga i andra. Den som har utnyttjat ett uppslagsverk en hel del, lär sig så småningom i vilka avseenden det är mer vederhäftigt eller mera osäkert.

Hur kan man bedöma om ett lexikon är vederhäftigt? Det kräver ofta lång användning för att bli varse ett lexikons styrkor och svagheter, men ett sätt att snabbt göra en bedömning är att slå upp vad det har att säga om förhållanden där man själv är relativt välorienterad. Bor jag i Uppsala, slår jag upp "Uppsala" och kan kanske därav dra vissa slutsatser om hur mycket jag vågar lita på detta uppslagsverk, när jag läser om Berlin eller Boston.

När man bedömer ett större uppslagsverk bör man ha i minne att det kanske publicerats vid en inte så avlägsen tidpunkt, men det har antagligen planerats och producerats under relativt lång tid. Ibland

har man valt medarbetare för artiklarna bland äldre akademiker, som i sina synsätt i långa stycken formats av en tradition som dominerade i deras miljö för trettio eller fler år sedan. Det gör att många av uppslagsbokens artiklar kan sägas vara ålderdomliga redan när verket just publicerats. *Svensk uppslagsboks* andra upplaga, som kom ut under åren 1949-1955 och redigerades från Lund, innehåller åtskilliga artiklar som verkar direkt sprungna ur mellankrigstiden. Artiklar som "Ras", "Negrer" osv är där relativt opåverkade av det omtänkande som följde på nazismens sammanbrott. Åtskilliga gestalter får så fylliga beskrivningar, att man förstår att de är världsberömda i hela Lund.

Inom väldigt många vetenskapliga områden gäller, att teorier och tänkesätt inte försvinner genom att de vederlägges. Teorier försvinner genom att de som företräder teorierna pensioneras. En viss respektlöshet är därför värdefull för en uppsatsskribent.

Om man har använt ett verk flitigt, lär man sig så småningom, när man kan lita på det och när man bör vara mer återhållsam med sitt gillande. *Encyclopedia Britannica* har gott rykte för vederhäftighet och innehåller en utförlig artikel på 30 tvåspaltiga sidor "Encyclopedias and dictionaries" och läsaren ser lätt att Britannican finner en viss vällust i att framhålla engelska förebilder, vilka bidragit till den franska encyklopedien, som ofta framställts som den stora förebilden för encyklopedier. Sådant får fördragas med jämnmod. När den artikeln senare presenterar uppslagsverk på olika språkområden blir jag inte tveksam förrän svenska uppslagsverk presenteras. Det är ett område, där jag som svensk läsare verkar vara bättre orienterad än artikel-författaren. Sådana erfarenheter är nyttiga men bör inte leda till obalanserad misstänksamhet inför verket i sin helhet.

Att i en uppslagsbok läsa artiklar på ett område, där man anser sig vara hyfsat välorienterad underlättar att bedöma åtminstone de

artiklar som är signerade av samma skribent. Artiklar i stora uppslagsverk har ofta en signatur, som anger vem eller vilka som författat den. Att undersöka vilka författarna är kan vara en hjälp i bedömningen av artikeln.

Varje text har en författare med ett perspektiv, som kan prägla texten mer eller mindre. Ofta har redaktionen för ett lexikonpräglat hela verket med sitt perspektiv. *Wikipedia* har ingen enhetlig redaktion men har en logg, där man kan se hur uppslagsorden har redigerats.

Varje lexikon har brister. Att ett uppslagsord saknas kan vara ett medvetet val. Omfånget nödvändiggör urval; det kan vara en tillfällighet vad som saknas, men kan också vara ett symptom på lexikonredaktionens perspektiv.

En del lexika är intressanta genom sitt sätt att organisera kunskaperna. Man kan skilja mellan lexika intressanta genom det centrum eller det perspektiv de ger uttryck för och sådana som är intressanta genom de fragment och detaljkunskaper de samlar.

Många lexika är värda att studera som tidsdokument. De visar ofta mycket tydligare än annat material vad som var gängse synsätt, när de utgavs.

”De gamle encyklopædier kunne være bærere af et sammenhængende syn på religion, politik og videnskab. Medarbejderne ved Den Store Danske Encyklopædie er ikke udvagt efter sådane kriterier; derfor har værket som helhed ikke nogen bærende ideologi”. ”Derved kommer verket ligesom alle andre encyklopædier til at spejle sin samtid og dens syn på fortid og fremtid.” (Förordet till Den Store Danske Encyklopædie, 1–20 band 1994–2011)

7. Hur citerar man en lexikonartikel?

Ibland kan man se det verk som man avser att citera från eller hänvisa till som en enda sammanhängande skrift och då anges boktitel, författar- eller utgivarnamn och vad som i övrigt brukar anges.

Signerade artiklar i en uppslagsbok citeras bäst som hämtade ur en uppsatssamling, dvs varje artikel citeras som en egen uppsats av den författare, som med hjälp av signaturen anges som artikelns författare, och sedan anges lexikonet som den plats där artikeln är publicerad, till exempel: Mörner, C Th: "Hemliga medel", *Nordisk Familjebok*, 2:a uppl, Bd 11, sp 389–393. Har artikeln flera signaturer anges de gemensamt som författare. Osignerade artiklar citeras under uppslagsordet som ett anonymt bidrag i verket ifråga.

Utgivningsår för flerbandslexikon kan handla om decennier, men enklast är att nöja sig med tryckåret för den del man nyttjat. Utgivningsår anges för den upplaga som citeras, men det är en god regel att inom klammer ange också första utgivningsår, om det endast är ett omtryck eller en översättning. För antika klassiska verk, som först traderats i handskriftsform, kan man inte räkna med att få fram något publiceringsår, på sin höjd författarens levnadsår.

8. Vilka lexika är inte med här?

För att fatta sig kort: de flesta, nästan alla lexika är inte med. Här har syftet mera varit att visa på variationen och locka till fortsatt läsning. Tvåspråkiga ordböcker är inte med, liksom inte heller synonymlexika, i regel inte citatböcker (med några undantag), inte slanglexika, som åldras fortare än andra ordböcker. Eftersom slanguttryck ofta hör till de mera kortlivade delarna av språken, blir sådana lexika mer tidsbundna än andra.

Materialet här är huvudsakligen humanistiskt; samhällsvetenskaperna lyser i hög grad med sin frånvaro i den mån de inte presenteras i de allmänna uppslagsverken; matematik, naturvetenskap och teknik presenteras ytterst sparsamt, medicin, farmaci och juridik inte alls.

Inte ens det mest underhållande lexikon jag har i min bokhylla får här någon närmare presentation, nämligen Berry Phelps: *You don't Say! The Dictionary of Misquotations*, Macmillan 1995. Det är "very British".

★

Den som har rättelser eller andra synpunkter på innehållet i detta häfte, är välkommen att höra av sig till sammanställaren Bo.Hanson@teol.uu.se Erik Dahlbergsgatan 32, 411 26 Göteborg, Tfn 0701-759504

Presentationer

DANSKE DIGTERE I DET 20. ÅRHUNDREDE

(red. Anne-Marie Mai), Gads Forlag, København 2002 (band I), 2001 (band II), 2000 (band III)

”Danske digtere i det 20. århundrede er en klassiker i dansk litteraturforskning og litteraturformidling”, fastslår i sitt förord Anne-Marie Mai, professor i litteraturvetenskap vid Syddansk Universitet och redaktör för en fjärde utgåva av detta traditionsrika litteraturvetenskapliga uppslagsverk. Här är författarskapen kronologiskt ordnade. Första bandet börjar med nobelpristagaren Henrik Pontoppidan (1857–1943) och det sista namnet i det tredje bandet är Christina Hesselholdt, född 1962. Förebilden är författarporträttet som genre, det som Georg Brandes i slutet av 1800-talet levandegjorde i dansk litteraturkritik och forskning. Hans framställning var, skriver Anne-Marie Mai, ”engagerede, fortællende og analyserende” och hans analyser sträckte sig långt utöver tidens teser om livet som orsak och konsten som verkan.

Denna utgåva är nyskriven och nyredigerad med det man kallar ”författarskapsporträttet” i centrum, det vill säga den litteratur genom vilken en författare når läsaren. Skribenterna är valda för att visa på bredden av dansk litteraturvetenskaplig forskning och för att de inte varit involverade i någon av de tidigare utgåvorna, och de skriver dessa porträtt utifrån egen forskning och tolkning av en författares liv och verk. Sålunda presenteras Karen Blixen av Tone Selboe, som

behandlar viktiga teman i Blixens författarskap och vägleder läsaren, kunnigt och idérikt, in hennes romaner och noveller. Pia Tafdrups poetiska värld introduceras av Peter Stein Larsen, likaledes klokt och kunnigt. På detta sätt, författarskap efter författarskap, tecknas det danska 1900-talets litteratur.

Vart och ett av de tre banden, omfattande tiden 1900–1940, 1940–1970 och 1970–2000, avslutas med en litteraturhistorisk översikt. Om författarskapsporträtten är delar av en mosaik, tecknas periodens perspektiv och mosaikens mönster i dessa avsnitt. Ungefär så beskriver Anne-Marie Mai sin ambition med dessa lärda och idérika översikter, rubricerade ”Moderne digtning”, ”Virkelighedens udfordring” och, med en blinkning till Brandes, föregångaren, ”Det formelle gennembrud”.

Förutom författarskapsporträtten och de litteraturhistoriska översikterna innehåller varje band en alfabetiskt uppställd lista för varje författare med viktiga årtal för liv och verk, födelse- och dödsår, utgivningsår, litterära utmärkelser och medlemskap i hedersamma akademier. Om Karen Blixens novell *Babettes gästbud* upplyses att den skrevs 1952 på engelska, översattes till danska av Jørgen Caludi och filmatiserades 1987 av Gabriel Axel. Och om författaren själv att hon från 1957 till sin död var hedersmedlem i den amerikanske akademien för konst och litteratur och från 1960 av Det danske Akademi. Pia Tafdrup föddes 1952, är medlem av Den danske Akademi och fick 1999 Nordiska rådets litteraturpris. Ett rikt bildmaterial förhöjer läsningen, en förteckning över litteraturpriser och litteraturpristagare gör den närmast fullständig, och därtill en användbar litteraturlista.

Valfrid Lindgärde

DICTIONARY OF ART – GROVE ART ONLINE

The Dictionary of Art in thirty-four volumes 1996, ed. by Jane Turner. ISBN 1-884446-00-0 Grove Art Online <https://global.oup.com/academic/product/grove-art-online-9781884446054>

Var hittar en konstvetare ett referensverk med längd och bredd och djup? Det kanske mest gedigna uppslagsverket står att finna under den övergripande rubriken *Oxford Art Online*. Där får besökaren tillgång till fem högklassiga och vittfamnande referensverk: *Grove Art Online*, *The Benezit Dictionary of Artists*, *The Oxford Companion to Western Art*, *The Encyclopedia of Aesthetics* och *The Concise Oxford Dictionary of Art Terms*. Webbssidan täcker vetenskapligt genomarbetade uppslagsverk på konstområdet, konstnärsm biografiska lexikon och uppslagsverk för terminologi. Det vi skall titta närmare på här är dock det förstnämnda verket och dess tryckta föregångare, *Grove Dictionary of Art*, publicerad 1996, ett storverk i 34 volymer. Det redaktionella arbetet leddes av Jane Turner, en amerikansk konsthistoriker med holländska teckningar som specialistområde och nu chef för Rijksprentenkabinet i Amsterdam. Hennes stora projekt har varit redaktörskapet för *Dictionary of Art* (1985–2001). I detta kolossal-företag medverkade över 6000 skribenter från 12 länder med drygt 40 000 artiklar. Den digitala versionen, nu under annan ledning, är ännu större och växer kontinuerligt.

Vad kan då en artikel i *Grove Dictionary of Art* innehålla? Spännvidden är mycket stor i fråga om information, även om det för t.ex. konstnärsm biografier finns en viss struktur som återkommer. Venedigkonstnären Jacopo Tintoretto (1519–1594) ägnas en 14 sidor lång artikel med en ingående biografisk genomgång ”Life and work”. Det följande avsnittet behandlar arbetsätt och teknik och nästa ”Character and personality”. Hur omdömena om Tintoretto har varierat

beskrivs i det avslutande avsnittet, där det framgår att perioder i konsthistorien som högt värderat linjen och konturen, *il disegno*, haft svårt för konstnärens flödande penselskrift och okonventionella kompositioner. Uppskattningen har dock successivt ökat under 1800- och 1900-talen som kunde se förtjänster i icke-klassiska drag som starka känslouttryck och dramatisk ljusföring eller fann det meningsfullt att diskutera Tintorettos position i det tidigmoderna Venedigs sociala liv. En avslutande utförlig bibliografi ger sedan läsaren möjlighet till ytterligare fördjupning i ämnet.

Även om sentida konstnärer och företeelser förekommer i *Dictionary of Art* så ligger tonvikten i de 34 volymerna på äldre konsthistoria. Ibland kan dock även avlägsen forntid knytas till betydligt senare epoker. Ett exempel är artikeln om Troja som innehåller kortfattade redogörelser för byggnadsteknik och konsthantverk. Den bild som illustrerar texten är ett porträtt av hustrun till den arkeologiska expeditionens huvudnamn, Heinrich Schliemann. Hon bär en del av ”Priamos skatt”, en gyllene huvudbonad med hängen, långa örhängen och rader av halskedjor med guldkulor.

Dictionary of Art och dess nuvarande digitala form, *Grove Art Online*, svarar för ett konsthistoriskt kunskapsflöde som utgör en unik resurs för den som söker sig dit. Redogörelser på detaljnivå, väl underbyggda karaktäriseringar och tolkningar, globala utblickar, hänvisningar och länkar till nya kunskapsfält och inte minst, i senare versioner, visualiseringar och bildsamlingar av hög kvalitet, gör detta uppslagsverk till en outtömlig guldgruva.

Hedvig Brander Jonsson

DICTIONARY OF THE HISTORY OF IDEAS

Studies of Selected Pivotal Ideas. Ed. Philip P. Wiener 5 vols. Charles Scribner's Sons, 1973–1974. Tillgänglig online <http://online-books.library.upenn.edu/webin/book/lookupin?key=olbp31715> eller [http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaBook\(tei/DicHist1.xml](http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaBook(tei/DicHist1.xml)

Ett av de första knepen en forskare lär sig är att använda uppslagsböcker som ingång till att skriva en studie över ett ämne. *Dictionary of the History of Ideas* med undertiteln ”Studies of Selected Pivotal Ideas” är en gammal trotjänare inom ämnet idé- och lärdomshistoria som nu finns digitaliserad med open access. Första upplagan i fyra volymer samt index kom 1973. Redaktören Philip Wiener backades upp av ett ”editorial board” med idel berömda män i idéhistoriens absoluta toppskikt; Isaiah Berlin, George Boas, Salomon Bochner, Felix Gilbert, Frank E. Manuel. Ernest Nagel och René Wellek, supplementerade av en lika formidabel ”consulting editors” med bl.a. E.H. Gombrich och Paul Kristeller. I historiens backspegel kan konstateras att enbart män konstituerade uppslagsverket existens liksom merparten av artikelförfattarna. Dock och ganska självklart har ”women” ett eget uppslagsord” med underrubriken ”social attitudes towards women” skriven av Mary Dale, den amerikanska radikalfeministen. Artikeln är ett gott exempel på den höga kvalitet som utmärker uppslagsverket, en djup historisk översikt avslutas med en diskussion om vilka historiska lärdomar 1970-talets feminister kan dra från historien. En synpunkt lyfts fram, att feministiska frihetsrörelser sällan har varit autonoma utan som mest framgångsrika i samarbete med andra sociala reformrörelser som antislateri, arbetarrörelse, och den nya vänsterrörelsen. Fortsätter vi att se på ”W” finns artiklar om ”War and Militarism”, ”Welfare State”, ”Wisdom of the

Fool”, ”Witchcraft” och ”Work.” I den första volymen är de första fem uppslagsorden ”Abstraction in the Formation of Concepts”, ”Academic Freedom”, ”Agnosticism”, ”Alchemy” och ”Alienation in Christian Theology.” Uppslagsorden illustrerar *Dictionary’s* tillkomst; verket hade en uttalad mission att skapa en gemensam liberal demokratisk historia som definierade den västerländska civilisationens värden i ett brett politisk spektrum, från den anti-kommunistiska vänstern till den anti-fascistiska högern i Europa och USA. Undertiteln ”selected pivotal ideas” syftade just på att fokusera på de bärande idéerna i den västerländska traditionen. Resultatet blev imponerande. Totalitarism som den moraliska och politiska fienden genererade ett sammanhang med teman som frihet, framsteg och förnuft som dessutom integrerade Europa och USA till gemensamma kulturella kontinenter. Få artiklar, närmare bestämt enbart en handfull behandlar icke-västerländska idéer, då sorterade genom religionerna, exempelvis ”Buddhism”, ”The Islamic conception of intellectual life.”

År 2005 publicerades *New Dictionary of the History of Ideas*. Liksom kalla kriget formade föregångaren, strävade efterträdaren efter att täcka in tidens nya strömningar. Här är inte plats för en jämförelse, i stället kan konstateras är att världen av igår enad av antikommunism och liberalism utan ”neo” som ständig kompanjon hade ett tydligare definierat uppdrag. Det gamla verket utmärktes av Lovejoys ”unity” och långa tidsperspektiv. Grekiska den naturliga startpunkten för idéernas historia och genealogin sträckte sig in i vår tid. Historiografin vilade på historicism och djup källkunskap, ständiga bristvaror i dagens akademiska liv. Från ett historiskt professionellt perspektiv är valet inte svårt om än en smula sentimentalt; den klassiska upplagan är en fortsatt vän i nöd och lust.

Victoria Höög

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA

Encyclopaedia Britannica är den grundläggande uppslagsboken på engelska, särskilt om man söker fördjupade kunskaper om ett område. Den grundades av en grupp gentlemän i Edinburgh 1768, när upplysningstiden törstade efter kunskap av allehanda slag. Tre tunga volymer i kvartoformat med dubbla spalter var ordnade efter vad man kallade ett nytt system med vidlyftiga ”avhandlingar” – ibland motsvarande en hel bok – kompletterad med kortare artiklar och hänvisningar mellan dessa. Nya upplagor har utvidgat och uppdaterat encyklopedin i över två hundra år till mer än trettio omfångsrika volymer (10:e uppl. 1903). Utgivningen har flyttat från lärdomsstaden Edinburgh till London, Cambridge, New York och Chicago och utmärker sig för de framstående forskare och författare som bidragit, sådana som Sir Walter Scott, Marie Curie, Albert Einstein, Sigmund Freud, George Bernard Shaw, Thor Heyerdahl om Påskön, Isaac Bashevis Singer om de judiska folkens konst och litteratur. I den 14:e upplagan (1929) påpekas att uppslagsverket också syftar till att främja internationellt samförstånd och stärka banden mellan de engelsktalande folken och 15:e upplagan (1974) framhäver det globala perspektivet med fler än 4 000 specialister från mer än 100 länder.

Hur tillförlitlig är då *Encyclopaedia Britannica*, när utgivarna redan i första upplagan deklarerade att det var omöjligt att helt undvika fel, men att de själva kunde peka ut fler än någon kritiker? Jämförd med t ex Wikipedia anses *Britannica* mer pålitlig, har solidare källor och är dessutom känd för sin litterära stil i bidragen signerade av experter. Men den ägnar sig inte åt populärkultur.

Villkoren för böcker av detta slag har ändrats. 1981 kom den första digitala versionen och 2012 förklarades att nytryck upphör och man går helt över till elektronisk utgivning. Som det äldsta kontinuerligt publicerade uppslagsverket på engelska är *Encyclopaedia Britannica*

Encyclopædia Britannica;

OR, A

DICTIONARY

OF

ARTS and SCIENCES,

COMPILED UPON A NEW PLAN.

IN WHICH

The different SCIENCES and ARTS are digested into
distinct Treatises or Systems;

AND

The various TECHNICAL TERMS, &c. are explained as they occur
in the order of the Alphabet.

ILLUSTRATED WITH ONE HUNDRED AND SIXTY COPPERPLATES.

By a SOCIETY of GENTLEMEN in SCOTLAND.

IN THREE VOLUMES.

VOL. I.

EDINBURGH:

Printed for A. BELL and C. MACFARQUHAR;
And sold by COLIN MACFARQUHAR, at his Printing-office, Nicolson-street.

MDCCLXXI.

Titelsidan till förstaupplagan av *Encyclopaedia Britannica*,
or, *A Dictionary of Arts and Sciences* (1771)

nu en dyrbar lyxartikel, men på välförsedda bibliotek kan man bläddra i dessa i flera avseenden gedigna volymer och hänge sig åt kunskapens frukter.

Britta Olinder

ENCYCLOPEDIA JUDAICA (EJ)

Red: Michael Berenbaum och Fred Skolnik. Andra upplagan 2007, Macmillan Reference, 22 volymer

Arbetet på ett omfattande uppslagsverk på tyska för judiska ämnen påbörjades redan på 1920-talet, men arbetet avbröts när nazisterna tog makten. Det var först 1966 som Nahum Goldberg, den sista överlevande medlemmen av det ursprungliga verket, lyckades nystarta projektet, på engelska och som ett samarbete mellan det israeliska förlaget Keter och det amerikanska Macmillan. 1972 var den första utgåvan med 16 volymer fullständig. 2007 utkom en ny utgåva som både uppdaterade artiklarna i den första och lade till tusentals nya artiklar. Den nya utgåvan är också mycket mer lättanvänd eftersom den finns i en lätt sökbar digital version som de flesta forskningsbibliotek av naturliga skäl föredrar. En fördel med den digitala versionen är att alla ord i texten som också är egna uppslagsord är klickbara, så den vetgiriga lätt kan klicka sig vidare.

EJ innehåller artiklar om allt som kan betraktas som judiska studier framför allt inom språk, historia, religion och litteratur. Den omfattar även en stor mängd artiklar om specifika personer, judiska organisationer och judiska befolkningar i olika länder och städer. Artiklarna är skrivna av de främsta forskarna inom varje område, ofta i samarbete så var och en skriver om sitt specialområde inom en och samma

artikel. Många artiklar är upplagda enligt samma mall: först ges en allmän översikt inom ämnet, t ex judisk filosofi, och sedan följer ett antal relaterade specialartiklar. EJ innehåller dessutom ett stort antal illustrationer, t ex kartor och tabeller.

Verkets trovärdighet är stor och den självklara startpunkten när man vill veta mer om något ämne inom judiska studier. Författarnas specialkompetens och det faktum att verket uppdaterades 2007 gör också att EJ är att föredra framför den betydligt äldre *Jewish Encyclopedia*. Den omfattar också avsevärt mer än det mindre verket *Encyclopedia of Judaism* (2000). Det faktum att ett stort antal författare har medverkat gör också att den speglar många olika positioner inom forskningen, och det är svårt att urskilja någon speciell tendens. EJ är ett gediget, om än kanske något traditionellt uppslagsverk, vilket kanske kan illustreras om man söker på poster för modernare teoretiska inriktningar. "Feminism" finns som uppslagsord, men inte "Gender", "Queer", "Postcolonial" eller "Intersectionality" även om det när det gäller dessa teoretiska ingångar finns mycket forskning inom fältet judiska studier.

Lena Roos

ENCYCLOPEDIA OF APPLIED ETHICS

huvudredaktör Ruth Chadwick, Academic Press, San Diego, Cal. USA, 1998.

Studenten som valt att arbeta med en frågeställning eller en hypotes ger jag i regel rådet att börja med att konsultera ett allmänt uppslagsverk. Det kan vara Nationalencyklopedin, eller Svensk Uppslagsbok, eller rentav Nordisk Familjeboks andra upplaga. Från det allmänna

verket får studenten rådet att gå till ett fackuppslagsverk, naturligtvis beroende på vilket område det gäller, till exempel *Lexikon für Theologie und Kirche* eller *Encyclopedia of Philosophy*. Ifrån dessa kan man så gå vidare till mera specifikt inriktade uppslagsverk.” Ämnet för dessa rader är ett uppslagsverk på ganska specifik nivå. Redaktören Ruth Chadwick är verksam vid Cardiff University i Wales. Hon har huvudsakligen ägnat sin forskning åt medicinsk etik.

Uppslagsverket innefattar 281 artiklar. Den anglosaxiska dominansen är närmast total. I redaktionen ingår ett par nederländare, ett par finländare och en dansk. Men ingen enda tysk eller fransk, norsk eller svensk. Bland medarbetare återfinns ett enda svenskt par, nämligen Nina Nikku från Linköping och hennes sambo Bengt Erik Eriksson.

Den anglosaxiska dominansen kan delvis förklaras av att det rör sig om ett engelskspråkigt verk. Men framför allt beror det på den väldiga dominansen av engelskspråkig diskussion på området. Detta är ett faktum, men också ett problem. Det existerar en omfattande etisk och filosofisk diskussion på exempelvis tyskt område. Den innefattar bidrag som faller inom den analytisk-filosofiska riktningen, men också sådana av mera kontinental inriktning och har därmed en större bredd än den anglosaxiska. Tysk etik och filosofi är naturligtvis möjlig att översätta till engelska, och detta görs också. Men det återspeglas inte alls i detta uppslagsverk.

Bland artikelförfattarna återfinns många av de stora namnen inom filosofi och etik. Exempelvis Raanan Gillon, Peter Singer, Daniel Callahan och Bernard Williams.

Uppslagsverkets inriktning gäller en mängd etiska rillämpningsområden. Stora ämnen som Euthanasia, Professional ethics, Ageism och liknande, och mera speciella som Tourism, Advertising, Zoos and Zoological Parks. Många artiklar är mera övergripande tema-

tiska som till exempel Informed Consent, Slippery Slope Arguments eller Privacy.

Då det gäller de allmänna och de grundläggande etiska frågorna kan man å ena sidan konstatera att det finns artiklar om olika slag av religiös etik; exempelvis om sikhisk etik; å andra sidan saknas det artiklar om metaetiska aspekter.

Artiklarna är som regel välargumenterade och de redogör på ett rättvist sätt för alternativa ståndpunkter.

Encyclopedia of Applied Ethics utkom som förut nämnt 1998. Jag noterade att ingen svensk finns med vare sig i redaktionen eller bland artikelförfattarna. Märkvärdigt nog berättade en nära vän och kollega, Lennart Nordenfelt, att han har medverkat i verket. Förklaringen är den, att Encyclopedia of Applied Ethics har utkommit 2010 i en helt elektronisk utgåva.

Göran Lantz

ENCYCLOPEDIA OF ISLAM

1:a uppl. 2009. Juan E. Campo. Facts of File Inc., New York, 750s.

Encyclopedia of Islam ingår i en serie av engelskspråkiga uppslagsböcker som rör de allra största religionstraditionerna, såsom buddism, hinduism, judendom, katolicism och protestantism. Denna encyklopedi är sammanställd av Juan Campo. Innehållet är tillförlitligt utan att vara komplicerat. Den innehåller ett stort antal illustrationer och unika fotografier många som är tagna av redaktören och hans son. De 550 alfabetiskt ordnade avsnitten summerar och omformulerar ofta invecklad terminologi på ett lättläst sätt. Många och ofta tve tydiga begrepp såsom shari'a, kalifat och fiqh förklaras både genom

en översättning av termen, dess historiska användning samt dess många betydelser idag. En kronologisk sammanfattning utav de viktigaste händelserna i islams historia ger en överblick av framförallt viktiga politiska förhållanden och det kan tyckas vara aningen enahanda för läsarna som är mer intresserade av den vetenskapliga eller sociala samhällsutvecklingen. Encyklopedin är också lättanvänd och användbar om man är intresserad av historiska händelser, viktiga personligheter och den sedvanliga religiösa terminologin. Det är också möjligt att hitta enskilda ord genom ett omfattande alfabetisk index i slutet av boken. Förutom redaktören själv så har ytterligare 46 uteslutande amerikanskt-baserade akademiker och islamexperter bidragit med de många avsnitten. Mycket likt de andra uppslagsverken i denna serie så går det att känna igen fyra olika teman som genomsyrar *Encyclopedia of Islam*: islam är en abrahamitisk religiös tradition, islam har gett upphov till en säregen civilisation, islam är muslimernas religion och islam är relevant för dagens värld vari vi hittar muslimer både i majoritets- och minoritetsställning. En andra upplaga av encyklopedin är aviserad, utökad med ett större antal samtida händelser. Detta uppslagsverk är trots allt begränsat och den som söker en fördjupad och mer reflekterande ingång i islams terminologi bör orientera sig mot mer specialiserade islamhandböcker.

Emin Poljarevic

THE ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY

Paul Edwards utg. Macmillan

Varför blir somliga encyklopedier så bra och andra mindre bra även när det täcker samma ämnesområde? Encyklopedier om filosofi finns

ganska många. Men inget modernare heltäckande filosofiuppslagsverk kan i mina ögon jämföras med den av Paul Edwards 1967 utgivna "Encyclopedia of Philosophy" (i åtta band med ett senare nytryck i fyra).

När den kom var "Encyclopedia of Philosophy" den mest omfattande av sitt slag på engelskspråkigt område. J. M. Baldwins "Dictionary of Psychology and Philosophy" från 1901 hade inte samma kaliber. Med 1.500 artiklar av försvarlig längd hade denna ett större format och tillät artiklar som inte bara var orienterande utan som utgjorde små filosofiska essäer i sin egen rätt. De handlade om individuella tänkare (ca 900 artiklar) men också om ämnen som "Greek Drama", "If", "Nothing" och "Relations, External and Internal".

Alla artiklar var givetvis inte lysande bra, men många var det. Hur lyckades Edwards? Uppenbarligen hade han goda medarbetare i utgivningsarbetet, ett utmärkt kontaktnät, och ett lika utmärkt omdöme. Medarbetare som William P. Alston, George Boas, Arthur C. Danto, Peter L. Heath, Paul O. Kristeller, Alasdair MacIntyre, John Passmore, A. N. Prior och W. H. Walsh vittnade om detta.

Edwards själv hade Oxfordfilosofisk skolning och inriktning. Men man kan inte säga att detta mer än marginellt färgade encyklopedin (och då positivt snarare än negativt). Edwards var ingen dogmatiker. Logiska positivist, hegelianer, marxister och kantianer bidrog med artiklar. Artiklar som var kritiska till Oxfordfilosofin kom med, även sådana där Edwards egna arbeten utsattes för kritik.

Hur bra Edwards encyklopedi var visade sig 1996. Då utgavs ett Supplement under redaktion av Donald M. Borchert. Det var välbehövligt. Tjugo år av intensiv filosofisk forskning hade gått förbi sedan Edwards ursprungliga åtta band. Men supplementbandet saknade, hur kompetent det är var, det som gjort de ursprungliga banden så remarkabla. Där fanns inte riktigt på samma sätt intelligensen, den

analytiska skärpan, formuleringsförmågan, talangen att genom några korta satser förmedla en insikt på djupet. Standarden hade helt enkelt dalat, låt vara från en så hög nivå att även det nya bandet var fullt hedervärt och användbart.

Andra filosofiska encyklopedier har kommit senare, utmärkta på sitt sätt. De har dock inte ersatt Edwards "Encyclopedia of Philosophy", i vart fall inte dess bästa artiklar. En verkligt intelligent artikel "ersätts" inte genom en något mindre intelligent, inte ens om denna skulle vara skriven betydligt senare och kunna ta hänsyn till ny forskning. Ackumulerad forskning ersätter inte briljans, åtminstone inte när det handlar om filosofi. Därför skadar det inte att den som läst om ett ämne i filosofiska uppslagsverk från de senaste åren också kostar på sig en titt i "Encyclopedia of Philosophy". Det lönar sig förvånansvärt ofta.

Svante Nordin

ENCYCLOPEDIA OF RELIGION

Lindsay Jones, Editor in Chief (Macmillan Reference USA, Andra upplagan, 2005). [Första upplagan 1987, Mircea Eliade, Editor in Chief]

Encyclopedia of Religion är det mest omfattande och använda religionshistoriska uppslagsverket. Första upplagan gavs ut 1987 med den rumänske religionshistorikern Mircea Eliade som huvudredaktör. Eliade, som gick bort 22 april 1986, var en av de mest tongivande religionshistorikerna under efterkrigstiden och räknas som den främste företrädaren av den s.k. Chicago-skolan (Eliade var verksam vid University of Chicago i 30 år). Eliades förståelse av religion

präglade en stor del av artiklarna i den första upplagan av uppslagsverket, vilket är föga förvånande då hans teori om religionens essens var det rådande paradigmet inom religionsvetenskapen under flera decennier, både i USA och i Europa. Väldigt förenklat bestod Eliades tes av att den religiösa människan (*homo religiosus*) såg verkligheten som uppdelad i en profan och en helig värld, och att den heliga världen manifesteras i den profana världen genom s.k. hierofanier, som exempelvis heliga texter och objekt, religiösa byggnader och religiösa ämbeten. Genom jämförande, komparativa studier, hävdade Eliade, är det möjligt att spåra mönster i hur det heliga manifesteras. Eliades religionsforskning kom dock att kritiseras redan under 1980-talet, och har än i dag högljudda kritiker, som exempelvis Russel McCutcheon, som hävdar att Eliade står för en essensialistisk och religionistisk förståelse av religion.

I den andra upplagan av *Encyclopedia of Religion*, som gavs ut 2005 med Lindsay Jones som huvudredaktör, reviderades en stor del av de ursprungliga 2,750 artiklarna, och ytterligare 600 artiklar fördes in. Verket består av 15 volymer på sammanlagt över 11,000 sidor, varav de allra flesta artiklar är författade av internationellt erkända forskare. Redan i den första upplagan 1987 uppmuntrades deltagarna att närma sig sina respektive ämnen utifrån tre perspektiv: det teoretiska (teologi, myter, symboler, etc), det praktiska (ritualer, bön, initiationer, etc), det sociologiska (organisationsformer, spridning, etc). Vidare betonades det religionshistoriska perspektivet, vilket för Eliade och hans följare dels bestod av att spåra historiska skeenden och sätta in de religiösa fenomenen i dess historiska kontext, och dels i det som kallades den systematiska dimensionen i religionshistorien: dvs fenomenologi, komparativa studier, sociologiska och psykologiska studier av religion.

Encyclopedia of Religion är med sina över 3,000 artiklar ett monu-

mentalt och imponerande verk, där i synnerhet den andra upplagens artiklar i de allra flesta fall håller en mycket hög och jämn nivå. Det är ett uppslagsverk som rekommenderas inte bara studenter i religionsvetenskap, utan även de utanför den akademiska sfären med ett intresse för religion.

Henrik Bogdan

L'ENCYCLOPÉDIE OU DICTIONNAIRE RESONNÉ
DES SCIENCES, DES ARTS ET DES MÉTIERS (E)

”den stora franska encyklopedin”.

L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers (*E.*) är en fransk encyklopedi, som utkom åren 1751 till 1772 under ledning av upplysningsfilosoferna Denis Diderot och Jean le Rond d'Alembert. Detta gigantiska arbete är det utan jämförelse mest betydande av de tidiga encyklopediska uppslagsverken. *E.* sammanfattar sin tids kunskap och har samtidigt kommit att stå som en symbol för upplysningstidens radikala religionskritik. I sin samtid var den ett kraftfullt vapen i den kamp förläggare och redaktörer förde mot den världsliga och kyrkliga makten.

De olika vetenskaperna befann sig vid denna tid i en fas av genomgripande förnyelse. Kopernikus och Galileis heliocentriska världsbild vann gradvis terräng på bred front, och Newtons teori om den allmänna gravitationen lade grunden för den moderna astronomin och matematiken. Astronomen Pierre de Maupertuis och författaren och filosofen François-Marie Arouet, kallad Voltaire, gav spridning åt Newtons lära i Frankrike.

Från början var *E.* tänkt som en enkel översättning av engelsman-

310-370

ENCYCLOPÉDIE,

OU

DICTIONNAIRE RAISONNÉ DES SCIENCES, DES ARTS ET DES MÉTIERS,

PAR UNE SOCIÉTÉ DE GENS DE LETTRES.

Mis en ordre & publié par M. *DIDEROT*, de l'Académie Royale des Sciences & des Belles-Lettres de Prusse; & quant à la PARTIE MATHÉMATIQUE, par M. *D'ALEMBERT*, de l'Académie Royale des Sciences de Paris, de celle de Prusse, & de la Société Royale de Londres.

*Tantum series juncturaque pollet,
Tantum de medio sumptis accedit honoris! HORAT.*

TOME PREMIER.

A PARIS,

Chez { *BRIASSON*, rue Saint Jacques, à la Science.
DAVID l'aîné, rue Saint Jacques, à la Plume d'or.
LE BRETON, Imprimeur ordinaire du Roy, rue de la Harpe.
DURAND, rue Saint Jacques, à Saint Landry, & au Griffon.

M. DCC. LI.

AVEC APPROBATION ET PRIVILEGE DU ROY.

Titelsidan till första bandet av Denis Diderot och Jean le Rond D'Alemberts
Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers.

nen Ephraïm Chambers *Cyclopædia*, vars första upplaga utkom redan 1728. Men det blev nödvändigt med en anpassning och utvidgning av stoffet. År 1747 utsåg verkets förläggare André Le Breton Diderot att leda arbetet, vilket denne sedan gjorde under alla de 25 år det tog att fullborda detsamma. Över 140 medarbetare, även kallade encyklopedister, alla experter inom ett eller flera områden, anlätades för att skapa de 17 volymerna. De 72000 artiklarna, varav Diderot själv författade en betydande del, åskådliggjordes och knöts samman av ytterligare 11 volymer med planscher. Ambitionen var inte bara att skapa en syntes av tidens vetande utan också att göra detta tillgängligt och begripligt för en bred publik.

I sin berömda inledning till *E.*, den så kallade *Discours préliminaire*, tecknade d'Alembert bakgrunden till verket och betonade sambandet mellan det mänskliga vetandets olika områden. Han angrep särskilt den katolska inkvissionens fördömande av Galilei år 1633, bland annat med orden: "Det var inte långt ifrån att man förbjöd mänskligheten att tänka."

1776–1777 utkom ett *Supplément* i fyra band. Av de 4225 exemplar i vilka den första upplagan av verket trycktes beräknas drygt hälften ha funnit sina köpare i Frankrike och resten utomlands. Nya upplagor följde snabbt och redan år 1782 hade 25 000 exemplar sålts. Det höga priset medförde att läsarna i princip kom att återfinnas inom borgarklassen, särskilt inom förvaltningen, kyrkan och armén.

I början av 1752 krävde den mäktiga jesuitorden att publiceringen av *E.* skulle avbrytas, vilket också skedde. Den inflytelserike advokaten och censorn Guillaume-Chrétien de Lamoignon de Malesherbes, som var personlig vän med Diderot och försvarade *E.*, kunde dock utverka att utgivningen fick återupptas i slutet av 1753.

Utöver det rena maktspråket mötte *E.* ideologiskt motstånd. Störst inflytande fick den av jesuitmunkar författade *Journal de Trévoux*, en

månatlig, apologetisk tidskrift (1701-1782) som angrep de radikala filosoferna, i synnerhet Voltaire, och den materialistiska världsuppfattningen, företrädd av bland andra Julien Offray de La Mettrie, Claude Adrien Helvétius och Paul-Henri Thiry, baron d'Holbach, samtidigt som den försvarade kyrkan och den katolska läran.

Sven Björkman

GESCHICHTLICHE GRUNDBEGRIFFE

Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Band 1-7 + två registerband, utgivare: Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck, Stuttgart 1972-1997

Ungefär 130 grundbegrepp presenteras på 20-60 sidor per uppslagsord, ibland mer. Några exempel på uppslagsord är: Arbeit, Beruf, Bildung, Demokratie, Krieg, Neutralität, Nihilismus, Öffentlichkeit, Rasse, Terror/Terrorismus, Volk/Nation/Nationalismus/Masse. Ordparet Geschichte/Historie utreds på 125 sidor och har nog blivit verkets mest kända artikel. Det är tyskspråkliga begrepp, som är utgångspunkten även om deras motsvarigheter på franska och engelska också nämns. Målsättningen är begreppshistorisk, inte terminologihistorisk. Det handlar om de föreställningar, som har varit och är knutna till orden.

I fokus är vad redaktionen kallar historiska grundbegrepp, och därmed menas inte historievetenskapliga facktermer, utan sådana begrepp som spelat en stor roll i förståelsen och beskrivningen av vardagsliv, samhällsliv, vetenskaplig verksamhet. Listan ovan med exempel på behandlade stickord förtydligar förhoppningsvis, vad som här menas med historiska grundbegrepp.

Perioden 1700 och framåt står i fokus, men de flesta artiklar ger resp. begrepps förhistoria från antiken, grekisk och romersk, och fram till vad som är lexikonets huvudperiod från 1700 till vår tid och sedan en utblick mot samtidens språkbruk. Ett flertal författare bidrar ofta till olika tidsavsnitt för varje stickord.

Centralt för detta lexikons angreppssätt är att de politiska grundbegreppen måste förstås i relation till sin samhällskontext, vilket också framgår av verkets underrubrik. Det studerar det politiskt-sociala språket och därför vill man skildra de förändringar i begreppsbilden som följer med de samhälleliga förändringarna. Mitten av 1700-talet uppfattar man som en brytningstid och benämner tiden kring 1750 ein Sattelzeit, då många termer får ett delvis förändrat innehåll. Sattel brukar betyda sadel, men kan också vara en geologisk term för en sadelformad bergsrygg, som fungerar som en vattendelare, och det är antagligen vad Koselleck tänker på.

Att det trots sitt omfång innehåller så få stickord, visserligen fylligt behandlade, kompenseras i hög grad av omfattande register, där man kan söka naturligtvis på tyska ord men också på latinska, franska och engelska termer.

Bo Hanson

HISTORISCHES WÖRTERBUCH DER PHILOSOPHIE

13 band + ett registerband, utgiven av Joachim Ritter, Karlfried Gründer & Gottfried Gabriel 1971–2007. www.hwph.ch

Detta verk är begreppshistoriskt, dvs skildrar hur olika filosofiska begrepp eller föreställningar under olika epoker har förändrats och sett ut. Enskilda filosofer förekommer inte som uppslagsord, men väl

riktningar: inte Aristoteles men väl Aristotelismus; inte Lenin men Leninismus.

Söker man t ex på "Mensch", finner man en följd av artiklar om hur begreppet har förstått i klassisk indisk och i grekisk-romersk filosofi och vidare genom idéhistorien fram till förutsättningarna under 1800-talet till 1900-talets olika synsätt. Varje delartikel åtföljs av detaljerade noter samt bibliografi. Detta breder ut sig över 45 tättryckta spalter. Sedan följer uppslagsord med sammansättningar av Mensch. Söker man på "Philosophie" blir man serverad nästan 300 spalter men också en översikt, som gör att man inte behöver läsa allt utan kan hitta de delar som intresserar. Alla artiklar är inte så långa som de nyss nämnda, utan många är nästan i notisformat.

Präglas ordboken av en egen filosofi? Den har knappast någon skolmässig hemvist utan tillåter olika synsätt att komma till uttryck. Den är tysk - inte bara i ordval. Den är historisk men drar ingen skarp gräns mellan historia och systematik. Den tolkar filosofi i en vid kulturvetenskaplig mening utan tydliga gränser mellan filosofi, specialvetenskaper och vardagsreflektion. Både Schweigen och Stille behandlas fylligt.

Detta är nog mitt filosofiska favoritlexikon.

Bo Hanson

KINDLERS NEUES LITERATURLEXIKON

Band 1-20, 1988-1992, Chefredaktion: Rudolf Radler.

Det är ett verklexikon, liksom dess föregångare Kindlers Litteraturlexikon, 1-12 band, 1970-1974. Artiklarna i första utgåvan av detta lexikon behandlar kulturhistoriskt viktiga verk, vars författare presen-

teras och verkets innehåll återges och kommenteras; bokens receptionshistoria beskrivs kort och hur boken har uppfattats. Artiklarna behandlar skönlitterära verk, romaner, drama, poesi, memoarer men också teologiska, filosofiska, vetenskapliga och andra kulturhistoriskt inflytelserika verk förekommer rikligt. Man fick i första utgåvan söka dem på den titel under vilken de ursprungligen utgivits. Under *De rerum natura* finner man alltså Lucretius skrift, liksom man får söka Walter Ljungquists bok *Ombyte av tåg* under dess svenska titel, men de kunde naturligtvis också sökas via register på respektive upphovsmans namn.

I den andra utgåvan, Kindlers neues Literaturlexikon, söker man på författarnamnen, så de verk av Aristoteles, som får egna artiklar, har förts samman; Shakespeares likaså. Bibliografiska uppgifter anger ev textkritisk utgåva eller andra goda utgåvor. Väsentlig litteratur om verket i fråga förtecknas med uppdaterade bibliografiska uppgifter.

Artiklarna (nu 19 000 Einzelbeiträge) är bearbetade. 130 nya essayer om olika nationalliteraturer har tillkommit. Dessutom innehåller band 18 och 19 essayer om anonyma verk, t ex Beowulf, Bibel, Qumran-handskrifter och ett så udda verk som den svenska runinskriften Rökstenen blir också presenterad och diskuterad.

Bo Hanson

KULTURHISTORISKT LEXIKON FÖR NORDISK MEDELTID
FRÅN VIKINGATID TILL REFORMATIONSTID (KLNМ)

KLNМ utkom i 20 volymer mellan 1956 och 1976. Varje volym omfattar 350–360 sidor dubbelspaltig text. Därtill kom två mindre band, ett supplementband 1977 och 1978 ett registerband på drygt 130 sidor. Totalt blir det omkring 7300 sidor fyllda med lärd, väl-

skriven och informativ text. KLNLM betraktas som ett av de större och framgångsrika samarbetsprojekten inom humaniora i Norden. Som initiativtagare brukar framhållas den danska filologen Lis Jacobsen (1892–1961) och idén skall ha uppkommit under hennes exil i Sverige under andra världskriget.

Det systematiska arbetet leddes av fem nationella redaktionsråd. För Sverige gjorde etnologen John Granlund en lång och betydande insats. 1982 utkom en andra fotografiskt reproducerad upplaga. Däremot finns ingen elektronisk utgåva eller nätupplaga.

Artiklarna är skrivna på danska, svenska eller norska (nynorska och bokmål). Detta gör att uppslagsord varierar språkligt, men sökningar underlättas av hänvisningar. Registerbandet är till stor hjälp för att hitta relevanta artiklar.

Såväl den materiella som den andliga kulturen behandlas, allt från jordbruket till teologin. Däremot finns inga biografiska artiklar. Uteslutet är vidare topografiska artiklar om orter.

Det är ett tvärvetenskapligt verk; här medverkar företrädare för många olika ämnen. Många artiklar är uppdelade på specialartiklar för de skilda länderna.

Den period som täcks är lång, från vikingatidens slut och fram till reformationstid. Det var den tid då Norden genom kristnande, uppbyggandet av en kyrklig organisation och genom framväxten av en statsbärande kristen kungamakt integrerades i ett större europeiskt sammanhang. Här finns därför många artiklar som belyser kyrkliga förhållanden och kyrklig kultur, liksom det nya politiska system som uppkom under medeltiden. Tyska influenser finns illustrerade i många artiklar.

KLNLM har sitt ursprung i det blomstrande nordiska kulturella samarbetet efter andra världskriget och den täcker hela det geografiska område som omfattar de fem staterna. Grönländska och samiska

förhållanden behandlas. Genomgående är artiklarna av mycket god kvalitet och ger ofta en grundlig introduktion till forskningen inom olika specialområden. Naturligtvis finns ibland en del föråldrade perspektiv, men fortfarande är KLNLM den bästa introduktionen för den som vill orientera sig i något medeltida ämnesområde.

Thomas Lindkvist

LEXIKON FÜR THEOLOGIE UND KIRCHE (LTHK)

LThK har utkommit i sin tredje upplaga (1993–2001). Uppslagsverket är utgivet i 11 band och har, sägs det, 26.000 artiklar skrivna av 4.150 författare. Det elfte bandet är ett registerband som gör att man kan få reda på i vilka sammanhang en person eller en sak återkommer i hela verket.

LThK är förvisso tyskt och romersk katolskt. Koncentrationen på båda har blivit mindre besvärande mellan upplagorna och de senare upplagorna har ett mer omfattande material från andra länder och världsdelar och från kyrkor och teologiska traditioner som ligger långt vid sidan av den romersk-katolska. Min erfarenhet är att man finner det mesta genom hela kyrkans historia.

LThK är visserligen ett omfattande uppslagsverk men ändå av den typen att man med fördel kan ha det bakom ryggen när man sitter och skriver eller läser. Artiklarna är korta och går rakt på sak. Läsaren slipper långa framställningar där författarna invecklar sig i sina favoritståndpunkter och väljer material efter det. Den som har frågor kan få svar på mycket och om man inte vill veta något om benediktinerklostret "Schlehdorf" i Oberbayern eller "infamia" i den romerska rätten så kommer man ju runt både det tyska och det romersk-katolska eftersom man inte slår på just dessa artiklar. Skulle man

däremot vara intresserad av något om dessa förhållanden så finns de där för kunskapsinhämtande.

Den första upplagan av LThK kom till åren 1930–1938 under ledning av professorn och sedermera biskopen i Regensburg Michael Buchberger (1874–1961).

Den andra upplagan av LThK publicerades under perioden 1957–1965, strax före och under Andra Vatikankonciliet. Registervolymen utkom 1968 och dessutom 1967 till 1968 tre band med Vatikankonciliet texter med kommentarer. Utgivningen skedde under ledning av professorerna Karl Rahner (1904–1984) och Josef Höfer (1896–1976). LThK som varit historiskt orienterad fick nu en mera systematisk-teologisk framtoning.

Den tredje upplagan av LThK har utgivits av en grupp av sju professorer under ledning av kardinalen Walter Kasper (född 1933 och för övrigt hedersdoktor vid Uppsala Universitet). Det har påståtts att den romersk-katolska kyrkan efter Andra Vatikankonciliet blev en universell kyrka, som öppnade sig för ekumeniken, forskningen och världen. Man kan säga att det kännetecknar också tredje upplagan av LThK.

Vad jag tycker är bra är att nya författare i de olika upplagorna skriver nya artiklar, att man lämnar bort några artiklar och tar in nya. Det betyder att LThK ger signaler om förändringar i forskningsläget och vägrar bidra till de fördomar som upprepade men övervunna ståndpunkter kan ge upphov till.

Sven Erik Brodd

MATEMATIKTERMER FÖR SKOLAN

Kiselman, Christer; Mouwitz, Lars. 2008. Matematiktermer för skolan. Göteborg: Göteborgs universitet, Nationellt centrum för matematikutbildning (NCM). Under medverkan av Tom Britton, Bo Göran Johansson, Staffan Rodhe, Anders Tengström och Ebbe Vilborg. Illustrationer av Erik Melin. ISBN 978-91-85143-12-2.

Denna termbok behandlar begrepp och termer rörande sådan matematik som kan förekomma i lärarutbildningen; i några få fall går den något längre. Den riktar sig till lärare, lärarstudenter och gymnasiister, liksom förstås till en intresserad allmänhet.

Bokens urval av termer bygger på en omfattande excerpering av läroböcker och ordböcker. Författarna har deltagit i en kurs i terminologi organiserad av AB Terminologicentrum TNC.

Definitionerna kompletteras i många fall med notiser om de matematiska begreppens historia, och likaså med förklaringar av ordens etymologi – en terms historia kan vara helt annorlunda än motsvarande begrepps historia. Alla svårare termer åtföljs av exempel, och, när det verkar behövas, också av figurer.

Inom matematiken förekommer olika typer av definitioner. I en lärobok kan man först beskriva ett sammanhang och sedan i flera steg närma sig ett begrepp genom förklarande exempel, innan man kommer fram till definitionen. I en forskningsartikel kan man göra det samma, fast kanske på mindre utrymme.

I denna termbok har författarna valt strikt terminologiska definitioner, enligt en under lång tid utvecklad tradition. Denna innebär kort uttryckt att definitionen skall kunna ersätta termen i en text. Detta är en styrka och det som ger den bästa förståelsen, om man inte kan skriva en hel lärobok. Särskilt viktig blir denna typ av definition vid muntlig eller skriftlig logisk argumentation, till exem-

pel vid problemlösning. Läsare som inte är vana vid denna typ av definitioner kan dock missuppfatta några av dem. Styrkan i de terminologiska definitionerna kommer förhoppningsvis att visa sig vara avgörande vid ett noggrannare studium: läsaren leds till eftertanke.

I två kåserier diskuteras språkens rikedomar och terminologins problem samt tvånget att precisera och friheten att generalisera. Eugen Wüster (1898–1977), en av terminologins pionjärer, satte som ett ideal upp att det bland vetenskapliga termer varken skall finnas homonymer eller synonymer. Detta är ett mål att sträva mot, men det är inte uppfyllt i praktiken.

Boken har översatts till malagassiska av Fanja Rakotondrajao, och Hania UsckaWehlou planerar att översätta den till polska.

Christer Kiselman

MCGRAW-HILL ENCYCLOPEDIA OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

Ett välkänt, tämligen omfattande lexikon inom naturvetenskap och teknik är *McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology*, tionde upplagan 2007 (20 tryckta volymer). Artiklarna är relativt långa och av hög kvalitet, skrivna av ca 5000 experter inom skilda områden.

Så stora lexikon som McGraw-Hill är idag vanligen för dyra för biblioteken att köpa in i tryckt form och finns därför ofta tillgängliga enbart i äldre utgåvor (Chalmers har t ex den åttonde upplagan från 1997). Istället har innehållet gjorts tillgängligt över internet i databasen *AccessScience* (www.accessscience.com omfattar 8500 artiklar från *McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology* och *McGraw-Hill Yearbook of Science and Technology*, jämte 115 000 termer

från *McGraw-Hill Dictionary of Scientific and Technical Terms*, 3000 biografier mm).

Artiklarna i AccessScience uppdateras ganska ofta. Exempelvis är den flera sidor långa artikeln ”Dark matter” (mörk materia) skriven år 2014, liksom artiklarna om ”Bessel function”, ”Electrochemical series”, ”Solar cells” och ”Computerized tomography” (skiktröntgen), och de omfattande artiklarna om ”Stem cells” (stamceller), ”Satellite navigation systems” (GPS mm) och ”Earthquake”. Artikeln om ”Salmon” är skriven 2015!

AccessScience finns tillgänglig på nätet (för studenter och anställda vid universitetet eller högskola), och genom publika datorer i de vetenskapliga biblioteken.

I tryckt form finns numera ofta bara kortfattade lexikon tillgängliga vid de vetenskapliga biblioteken i moderna upplagor. Två exempel på kortfattade naturvetenskapliga lexikon är *A Dictionary of Science* (900 sidor, 9200 uppslagsord, Oxford University Press, sjätte upplagan 2010) och *The Penguin dictionary of science* (750 sidor, fjärde upplagan 2014).

Hans Olof Andrén

MYGGANS NÖJESLEXIKON

Myggans nöjeslexikon utkom 1989–1993 i 14 band på Bokförlaget Bra Böcker AB.

Det författades och redigerades av författaren, teatermannen, revy- och teaterforskaren Uno Myggan Ericson (1926–2001).

I efterordet till den sista volymen klargör Ericson syftet med projektet: ”Meningen har varit att populärt framställa nöjen och under-

hållning genom tiderna, att se utanför smala kunskaper, att försöka se samband, att göra människor och händelser tydligare genom anekdoter och personliga porträtt.”

Myggans nöjeslexikon är därför på flera sätt ovanligt. Det behandlar exempelvis personligheter och discipliner som, i den tid då det tillkom, oftast hölls separerade: här saknas exempelvis den dåtida dagspressens traditionella uppdelning i ”kultur” och ”nöje”, varför man på samma uppslag kan finna dirigenten Claudio Abbado och komikerparet Abbot and Costello, liksom dansaren och koreografen Birgit Åkesson bredvid revyartisten Gunilla Åkesson. Ericson föregriper alltså den vidgade kultursyn som sedan dess blivit allt vanligare.

Lexikonet behandlar även företeelser som ofta negligerats av den akademiska forskningen, som cirkus, sällskapsspel, och bondkomik. Dessa genrer och kunskapsformer kännetecknas i regel av sin interdisciplinära karaktär, liksom att de inte sällan utgörs av historiskt traderat, konstnärligt kunnande.

Bredden i den kunskapsmässiga ansatsen avspeglas i medarbetarskaran, som utgörs exempelvis av speldesignern Dan Glimne, danskritikern Anna Greta Ståhle, kulturhistorikern Jan-Öjvind Swahn och radiomannen Carl-Uno Sjöblom.

Uppläggningsen skiljer sig också på flera sätt från andra lexikon och uppslagsverk. Förutom att presentera personer, filmtitlar och sånger efter begynnelsebokstav, är särskilda rutor inlagda i framställningen där uppslagsord förklaras i självständiga essäer av lexikonets medarbetare eller belyses genom någon träffande anekdot.

Varje alfabetiskt avsnitt inleds med en vitsig vers, som ”Ziedner Zellman Ziegler Zappa / möts i Ziegfelds vindeltrappa”. Lexikonet i sin helhet avrundas också på vers: ”Fakticiteten beläggs i sån/mängd som är möjlig i lexikon/Något är glömt, något är fel/när det gäller folk och skådespel.”

Och en del är också verkligen glömt och fel. Källor och litteratur saknas i verkets artiklar. Enligt redaktören är anledningen till detta att det är svårt att bedriva källkritik på området: "När det gäller nöjen är källor ofta grumliga och memoarböcker inte alltid sanningsvittnen."

Att akademien ändå i hög grad uppskattade den mångskiftande kunskapsflora som Uno Myggan Ericson kartlade och representerade visade sig i att han 1987 promoverades till hedersdoktor vid Göteborgs universitet. Efter Ericsons frånfälle mottog universitetet Uno Myggan Ericsons boksamling, grammofonskivor och arkiv, dvs. en stor del av uppslagsverkets underlag. Detta torde glädja alla som vill forska vidare på de områden som så fascinerande belyses i Myggans nöjeslexikon.

Sven Kristersson

NATIONALENCYKLOPEDIN (NE)

Uppslagsverket representerar för många en källa till obestridlig kunskap. "Läsa böcker gör dig klok, därför läs varenda bok", framhöll också Falstaff, fakir, i sin bok "Envar sin egen professor. Allt mänskligt vetande i sammandrag" (Wallengren, 1894).

Kunskap, och än mindre klokhet, är något mer än att känna till enskilda fakta, brottstycken ur verkligheten. Kunskap är förmågan att "förstå, återge och tillämpa information och idéer", för att citera NE. Detta kräver analys, att man höjer blicken över enskilda data och ställer frågor om sammanhang och orsaksförhållanden.

Ännu ett bryderi för en encyklopedi är att det ofta finns skilda uppfattningar i en fråga även bland de officiellt sakkunniga. Dessa redovisas i regel i opartisk anda. Det är svårare att avslöja mer subtila

ställningstaganden som alltid finns bland forskare inom olika vetenskapsområden.

Dessa utmaningar har NE antagit genom att det är tillgängligt på Internet och därför kan uppdateras fortlöpande.

NE har sitt ursprung i ett riksdagsbeslut som gav Statens Kulturråd i uppdrag att i samarbete med ett bokförlag ta fram ett modernt uppslagsverk omfattande 20 band, som skulle förvalta arvet efter Svensk Uppslagsbok (SU) och Nordisk Familjebok (NF) men vara något helt nytt. All text skulle vara nyskriven av landets ledande experter på respektive områden och ”vara präglad av tvärvetenskap, miljötänkande och genusmedvetenhet, värdeneutralt och byggt på vetenskapliga principer”. Det skulle vara tillgängligt för alla men särskilt ha skolan i åtanke; 75 % av Sveriges skolor har i dag någon form av anslutning till NE. Texten skulle utgå från kunskaper hos en elev på teoretiskt gymnasium.

NE som tryckt uppslagsverk gavs ut mellan 1989 och 1996 och kompletterades med årsböcker, ordbok och atlas. Förutom i en robust standardutgåva gavs den även ut i en vacker bibliofilupplaga samt i såväl hel- som halvfranska band. Introduktionen på Internet skedde 2000 och NE har därefter utvecklats till en webbtjänst som fungerar för dator, surfplatta och smartmobil. Från 2010 säljs inte längre NE på papper. 2012 innehöll nätversionen cirka 264 000 artiklar och den har idag lämnat bokpärmarna för gott för att istället inta en etablerad position på Internet. NE kompletterades tidigt med så kallade kunskapstjänster främst med inriktning mot skolans behov – från förskola till gymnasium. Texter från uppslagsorden ställs samman med information från länkar, filmer, TV- och radioprogram i temapaket kring ämnen som biologisk mångfald, miljö och religion. Till detta är kopplat självvärtande prov som en slags läxhjälp samt lärarhandledningar och även utbildningspaket för lärare. Gränsen till skolans

läroböcker blir alltmer flytande vilket är ett argument för att NE, till skillnad från Wikipedia, tar betalt för sina produkter. Vid 2015 års bokmessa i Göteborg presenterades NE för första gången bland läromedelsförlagen men nu i en virtuell bokhylla placerad ”i det som populärt kallas molnet” (NE, under uppslagsordet dator).

Olof Rydén

NATIONALNYCKELN TILL SVERIGES FLORA OCH FAUNA

Första volymen (dagfjärilar) utkom 2005, senast tryckta (den 17:e; bladmossor) utkom 2014, den 18:e (havsborstmaskar) som pdf 2015. Kronprinsessan Victoria är beskyddare för verket. Standardförkortning: Nationalnyckeln eller NN. Utgivare: ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Tanken med Nationalnyckeln är att detaljerat beskriva utseende och levnadssätt – en nyckel till kunskap – för alla kända arter från Sverige (ofta även hela Norden) inom de organismgrupper som behandlas. Upplägget är systematiskt (baserat på naturligt släktskap) och inte alfabetiskt. Den totala omfattningen har angetts till alla grupper där arterna låter sig identifieras utan avancerad teknik.

De två mest utmärkande dragen för NN är de vackra, exakta illustrationerna och att det finns s.k. bestämningsnycklar – ”nycklar” – till arterna. Nästan alla arter presenteras i handmålade eller digitalt producerade habitusbilder (helfigursbilder) med stor detaljriktighet och utformning för att ge så bra jämförbarhet som möjligt. Bestämningsnycklarna som ges parallellt på svenska och engelska är strukturerade och illustrerade scheman som vägleder användaren fram till rätt artidentitet. Varje art presenteras därefter under rubrikerna kännetecken, levnadssätt, utbredning, oftast även namngivning, Key

Facts (sammanfattning på engelska) och en utbredningskarta.

Flera volymer har därtill allmänna övergripande texter som beskriver gruppens morfologi, ekologi, utvecklingshistoria, släktskap och utforskningshistorik, dvs. texter som ger en introduktion och överblick.

Utgivningen har prioriterat organismgrupper där heltäckande bestämningslitteratur saknats, men där det ändå finns förutsättningar för intresserade personer att lära sig arterna och att därmed kunna bidra till utforskandet av deras förekomst och levnadssätt.

Nationalnyckeln är en del av det Svenska artprojektet vilket startade 2002 efter proposition av dåvarande regering och beslut i riksdagen 2001. Artprojektet består av tre delar: Utforskning – inventering och taxonomisk forskning – av de sämst kända organismgrupperna i landet. Här har hittills mer än 3000 arter hittats som tidigare var okända från Sverige, varav över 1000 nya för vetenskapen. Den andra delen är ekonomiskt stöd till biologiska museer i Sverige, bl.a. för att dessa ska upprätthålla och digitalisera samlingarna, ta emot insamlat material från inventeringarna, samt stödja forskare och illustratörer med referensmaterial. Slutligen Nationalnyckeln som ska sammanställa och tillgängliggöra kunskap på ett lättillgängligt och pedagogiskt sätt.

År 2014 sänkte dåvarande regering det årliga anslaget till Artprojektet och förordade att Nationalnyckeln skulle publiceras i första hand i digital form. Fr.o.m. 2016 har anslaget åter höjts och regeringen önskar på nytt tryckta böcker vid sidan av den digitala presentationen. I skrivande stund är inget bestämt om hur dessa böcker ska utformas.

Ulf Gärdenfors

NATUR & KULTURS - PSYKOLOGFÖRBUNDETS
PSYKOLOGILEXIKON/PSYKOLOGIGUIDE

Den som undrar över innebörden i psykologiska begrepp finner ofta svar i de stora ämnesövergripande uppslagsböckerna som Nationencyklopedin eller Bra Böckers lexikon. Texterna i dessa verk är dock i första hand skrivna för en bredare allmänhet och balanserar mellan att både vara begripliga för läsare utan förkunskaper i psykologi och samtidigt spegla den akademiska kunskapsfronten i ämnet. Natur & Kulturs Psykologilexikon (P-lex) är mer anpassat till de med ämnet något bekanta som psykologistuderande och folk inom vården. Detta hindrar inte att lexikonet enligt förlaget är "en guldgruva för journalister, studerande och den intresserade allmänheten". Språket i P-lex är också påfallande ledigt särskilt om man jämför med de värnadsvärda äldre encyklopedierna men också jämfört med stilen i moderna uppslagsverk. Samtidigt är innehållet informationsrikt, ofta påfallande aktuellt och präglas av de många referenserna till besläktade begrepp och teorier. Om man slår upp till exempel ordet affekt och läser inte bara den först givna texten utan även följer hänvisningarna till andra texter om känsla, emotionsteori, empati osv, får man sig till livs en formlig lektion i ämnet emotionspsykologi.

P-lex introducerades 1977 och kom ut i en fjärde upplaga 2008. Den omfattar 827 sidor och innehåller cirka 7 000 termer, förkortningar, begrepp och personnamn med korsreferenser. Huvudförfattare var och är fortfarande Henry Egidius (f. 1925), som under många år var lärare i psykologi och pedagogik vid dåvarande Malmö Lärarhögskola, därefter verksam som seniorlektor även vid Medicinska fakulteten vid Lunds Universitet och är författare till ett stort antal böcker främst inom det pedagogiska fältet. År 2009 introducerades P-lex på internet under namnet Psykologiguide (P-guide) i samarbete med Sveriges Psykologförbund. Man utnyttjade då Internets

tillgänglighet genom att i snabb takt bygga ut P-guide med nya uppslagsord medan P-lex, som alla andra lexika, förblev pärbundet i väntan på en eventuell ny upplaga. Idag innehåller P-lex och P-guide tillsammans ca 20 000 sökbara termer och har kompletterats med en "Svarsbank" där man kan läsa en psykologs svar på frågor som läsarna skickat in. Om man t ex söker på ordet "empati" får man 85 träffar i Psykologilexikonet där begreppet utreds både i längre texter om dess definition, ursprung och i vilka sammanhang det förekommer. Man får dessutom 8 träffar på artiklar i Psykologiguiden, sorterade i olika områden, t ex Barn och Ungdom, Arbetslivet och Psykologisk behandling. Slutligen får man 40 träffar i Svarsbanken där ett är psykologens svar på en läsares fråga om ett barn som är dum mot djur. Den stora mängden träffar i Psykologilexikonet förklaras av att texterna ofta innehåller ord som ligger inom angränsande ämnen som psykiatri, sociologi, vetenskapsteori, filosofi och statistik. Sökkategorin Svarsbank kan jämföras med de Fråga experter-spalter som finns i många populärvetenskapliga tidskrifter och i vissa fackförbundstidningar och som liknar uppslagsverkens texter genom att vara författade av sakkunniga som skriver för en intresserad allmänhet.

Ett mått på uppslagsverkets popularitet är att sökmotorn Google oftast placerar svar från den på fjärde eller femte platsen.

Olof Rydén

THE NEW GROVE DICTIONARY OF MUSIC
AND MUSICIANS

Second edition, Vol. 1–29, Oxford University Press, 2001

Groves musiklexikon är ett oerhört ambitiöst lexikon. Precis som i Sohlmans lexikon finner man kortare eller längre artiklar som tar upp musiken och musiklivet i skilda världsdelar, tonsättare, enskilda länder, betydande städer, instrument, musikteoretiska termer, musikstilar osv. I takt med att den västerländska synen på olika musikers, artister, musikarters etcetera värde under 2000-talet har förändrats har artiklarnas längd på skilda uppslagsord som tidigare, t.ex. i Sohlmans, fortfarande var korta och präglades av äldre värderingar, blivit längre och värderingsmässigt relativiserade. I Grove får därför personer, artister, musikgenrer osv. en mycket uttömmande beskrivning och följs av särdeles omfattande referenser. Musikexperter från hela den internationella musikvärlden har anlåtats. Lexikonet omfattar nästan 30.000 artiklar.

Lexikonet finns idag som en online publikation (<http://www.oxfordmusiconline.com/>) som kontinuerligt uppdateras. Oxford University Press har sedan 2001 kommit ut med flera speciallexika som *The New Grove Dictionary of American Music*, *The New Grove Dictionary of Jazz*, *The Grove Book of Opera Singers* med flera. På nämnda hemsida finns därtill andra lexika utgivna på Oxford University Press som *The Oxford Companion to Music*.

Den resurs som tillhandahålls via <http://www.oxfordmusiconline.com> är utan tvekan den mest omfattande, vederhäftiga och värdefulla som finns att tillgå.

Olle Edström

THE NEW PALGRAVE DICTIONARY OF ECONOMICS

The new Palgrave Dictionary of Economics är ingen ordbok utan en encyklopedi med artiklar som i en del fall omfattar tiotals täta sidor. Verket har en dominerande ställning inom sitt område – national-ekonomisk teori – i den engelskspråkiga världen, och därmed också i en stor del av den övriga akademiska världen. Den senaste upplagan (2008) finns dels i form av åtta traditionella bokband, dels online med kvartalsvisa uppdateringar.

Verket har en mer än hundraårig historia. Första upplagan gavs ut under titeln *Dictionary of Political Economy* i tre band 1894–1899 med Robert Harry Inglis Palgrave som redaktör. Tre decennier senare (1925–1926) var det dags för en ny upplaga, nu med titeln *Palgrave's Dictionary of Political Economy* och med Henry Higgs som redaktör.

Nästa upplaga hade titeln *The New Palgrave: A Dictionary of Economics* (1987). Vi kan notera att "political economy" nu ersatts av "economics". Denna förändring i språkbruket, som man kan finna exempel på redan mot slutet av 1800-talet, kan ses ett utslag av många nationalekonomers vilja att befria ämnesbeteckningen från anknytningen till politiken och i stället ha en form analog med mathematics, physics och ethics.

1987 års upplaga blev mycket omdiskuterad. Den hade redigerats av John Eatwell, Murray Milgate och Peter Newman, tre ekonomer som inte ansågs ligga inom nationalekonomins huvudfåra, vilket påverkade innehållet. Mark Blaug, nestor inom ekonomisk doktrin-historia, publicerade 1988 en kritisk 49-sidig skrift, *Economics Through the Looking Glass*, med undertiteln *The Distorted Perspective of The New Palgrave Dictionary of Economics*. Blaug menade att särskilt sraffianska perspektiv var överrepresenterade: "Sraffians are a tiny minority among modern economists" (s. 13), men "Marx and Sraffa are quoted more frequently, indeed, than Adam Smith, Alfred Marshall, Leon

Walras, Maynard Keynes, Kenneth Arrow, Milton Friedman, Paul Samuelson or whoever you care to name” (s. 15). (Piero Sraffa [1898-1983] var en italiensk delvis heterodox ekonom, verksam vid universitet i Cambridge, England.)

I 2008 års upplaga *The New Palgrave Dictionary of Economics*, utgiven av Palgrave Macmillan och redigerad av Steven Durlauf och Lawrence Blume, är ungefär 80 procent av texten helt ny eller grundligt omarbetad. Detta motiveras med att innehållet ska återspegla djupet av förändringen inom disciplinen mellan upplagorna. Men det är nog en god gissning att kontroversen kring 1987 års upplaga spelat roll. Drygt 1500 författare har bidragit med totalt omkring 2000 artiklar, ett antal som i onlineversionen ständigt växer. Artiklarna utgår dels från ensamma uppslagsord som *Keynesianism*, dels från flerordiga som *Scandinavia, economics in* och, för att ta ett extremt exempel från onlineversionen som blir användbart tack vare sökfunktionen som ger träffar på ord inne i artiklarna: *regulatory responses to the financial crisis: an interim assessment*.

Bo Sandelin

NORDISK FAMILJEBOK.

KONVERSATIONSLEXIKON OCH REALENCYKLOPEDI

Bd 1-38, 2:a uppl. 1904-26. Standardförkortning: NF² Nordisk Familjeboks FörlagsAB, Stockholm. Såväl första upplagan, 20 band (1876-99) som denna andra upplaga finns på nätet: <http://www.lysator.liu.se/runeberg/nf/>

Nordisk familjeboks andra upplaga, vanligen kallad "Ugglan" på grund av dess tryck på titelblad och rygg, blev sin tids stora och

mycket spridda uppslagsverk. Trots sin ålder är den ett i kulturhistoriska avseenden fortfarande användbart verk. Teologiska, filosofiska m fl artiklar har en idealistisk karaktär. Den tidens bästa specialister medverkar. Nathan Söderblom skriver om "Helighet", Einar Billing om uppslagsordet "Försyn", I. G. Claesson om arkitektur. Den har ofta utförligare artiklar i många ämnen än liknande verk av senare datum och kan fungera som ett vittnesbörd om vad som var en vanlig ståndpunkt i Sverige vid förra sekelskiftet och tiden därefter. Ugglan präglas av en ambition att bemästra tillvaron genom att definiera, vilket kan vara en hjälp för uppsatsskribenter men ibland blir komiskt, t ex för uppslagsord såsom "Bad", där kemiskt-tekniska, fotografiska och färgbad har egna artiklar men den överlägset utförligaste handlar om balneologi, dvs läran om bad och dess medicinska betydelse. "Med bad förstås kroppens eller vissa dess delars neddopande i en vätska. I vidsträcktare mening innefattas i begreppet bad äfven kroppens införande i het luft eller ånga (varmluftsbad, ångbad) eller i fastare ämnen (såsom vid de tyska "moor- och sandbad"), dess ingnidande med gyttja o.s.v. Man betecknar med bad också användande af en strömmande eller fallande vätska på kroppen (duschbad)." Därpå beskrivs hur man under olika epoker nyttjat och betraktat bad.

Om man tvekar om vad en järnvägsurspårning är, kan man slå upp saken i Ugglan. I artikeln "Kyss" ges följande definition: "ett slags sugande muskelrörelse med läpparna, använd som uttryck för en känsla på så sätt att läpparna tryckas emot ett lefvande väsen eller ett ting." Vidare ges en portion kulturhistoria, smått och gott, bl a att djävulen vill bli kysst under svansen, hur nu författaren kan veta det.

Bildmaterialet vittnar om hur världen såg ut vid förra sekelskiftet – och om vad som då var värt att visa.

Bo Hanson

THE OXFORD ENGLISH DICTIONARY

The Oxford English Dictionary (OED) är ett monumentalt verk med en lång och intressant tillkomsthistoria. Fram till 1850 hade ett trettioal engelska ordböcker publicerats, den mest kända av Samuel Johnson 1755. Men 1850-talets filologer var inte nöjda, så en grupp språkvetare och andra språkintresserade, The Philological Society of London, fattade 1858 beslut om en ny stor ordbok. Den skulle täcka hela engelskans ordförråd från 1150 och framåt, och arbetet beräknades ta cirka tio år. Uppdraget gick till en grupp av tre språkmän, som till sin hjälp hade 150 frivilliga som läste texter och rapporterade in ord som verkade viktiga för ordboken.

Det gick trögt med projektet fram till 1879, då James Murray sattes in som författande chef, och Oxford University Press kopplades in. Murray övertog två miljoner lappar med ordförslag och lät frakta dem till sitt hem i Mill Hill i nordvästra London. Där arbetade han (och bland andra hans elva barn) med att sortera upp lapparna och förvandla dem till ordbokstext. Hela tiden pågick också insamlingsarbetet.

Även under Murrays ledning insåg man snart att tioårsramen var orealistisk. Ett första häfte utkom 1884, dvs efter fem år, men omfattade bara A–Ant. Murray och verksamheten flyttade till Oxford, och fler språkvetare rekryterades. Murray fortsatte som ledare men avled 1915 utan att ha fullbordat verket. Hans medarbetare Charles Onions och William Craigie fortsatte och lyckades bli färdiga med sista delen 1928. *A New English Dictionary on Historical Principles* var därmed komplett: Tio band (av varierande tjocklek) med 414.825 uppslagsord.

Arbetet var inte slut med detta. Onions och Craigie tog genast itu med ett supplement, som kom ut 1933. Ungefär samtidigt omstrukturerades själva ordboken till tolv band av enhetlig storlek med ny

titel: *The Oxford English Dictionary*. Sedan hände inte så mycket förän 1971, då en kompaktversion i två band med fyra förminskade originalsidor per sida (och ett förstoringsglas bifogat) framställdes. 1972–1986 kom fyra nya supplement.

Nästa steg blev att digitalisera hela ordboken, med supplementen integrerade. Hela materialet skrevs in av en stab på 120 personer och granskades av över 50 korrekturläsare. Den här gången höll tidsplanen, och OED2 kom ut i tjugo pappersband 1989. Tre år senare kom en CD-ROM med hela materialet.

Som användare av pappersbanden behöver man ha klart för sig att inga ändringar – bortsett från integreringen av supplementen – gjordes i kärnan med de 414.825 uppslagsorden från 1884–1928, inte ens i CD-ROM-formatet 1992.

1990 fattades ett beslut att hela OED skulle revideras och uppdateras kontinuerligt i en online-version. Sedan år 2000 är den tillgänglig för abonnenter, såväl privatpersoner som institutioner. Nu handlar det inte bara om att slå upp ett ord för att få veta dess betydelse och ursprung. Det finns ett stort antal sökfunktioner. Här några exempel på frågor som man kan få snabba svar på: Vilka ord är bildade med suffixet X? Vilka ord rimmar på ordet X? Vilka ord får sin användning exemplifierad med citat från författaren X? Vilka olika sätt finns att avsluta en fras som *mad as a ...*? Vilka ord i engelskan har sitt ursprung i språket X?

En gång per kvartal rapporteras det vilka uppslagsord som har reviderats och vilka nya som har lagts till. Revideringen, som är mycket tidskrävande, fortgår alltså, men arbetet är i princip oändligt, eftersom nya ord och betydelsenyanser ständigt tillkommer i språket.

Arne Olofsson

RELIGION IN GESCHICHTE UND GEGENWART (RGG)

Band 1–8 + registerband (utg. Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski och Eberhard Jüngel; 4. uppl., Tübingen: Mohr Siebeck 1998–2007)

Religion in Geschichte und Gegenwart har under ett århundrade varit ett respekterat standardverk bland religionsvetenskapliga encyklopedier. De nio banden omfattar sammanlagt omkring 8500 stora och tätt tryckta sidor med mycket få bilder. Informationen är kompakt formulerad och synnerligen rikhaltig inom religionsvetenskapens alla områden, som de utvecklats fram till åren omkring millennieskiftet. *Religion in Geschichte und Gegenwart* kan sägas ha en typiskt tysk prägel med sin stora materialrikedom och sin akribi.

Det utgör en motsvarighet till det på katolskt förlag utgivna och vad materialval beträffar mera konfessionellt präglade *Lexikon für Theologie und Kirche* 1–10 + registerband (3. uppl., 1993–2001).

Lexikonet saknar artiklar om nu (dvs. under åren omkring 2000) levande teologer, vilket betyder att information om moderna gestalter och företeelser ofta måste inhämtas från andra källor. Som exempel kan nämnas att den kände svenske exegeten Krister Stendahl omnämns i förbigående två gånger, varav ena gången i artikeln om ”utomjordiska varelser”, medan hans vida viktigare engagemang för judisk-kristen förståelse aldrig antyds. Men om verket skulle ha inkluderat nu levande teologer och religionsvetare, skulle det tveklöst ha kommit att omfatta ytterligare några band, varför gränsdragningen till nu levande gestalter är begriplig.

Det är i hög grad önskvärt att alla som yrkesmässigt ägnar sig åt religionsvetenskap själva äger ett exemplar av detta uppslagsverk.

Verket har översatts till engelska och publicerats av Brills förlag i Leiden och Boston under namnet *Religion Past & Present*.

Tord Fornberg

SOHLMANS MUSIKLEXIKON

Band 1–5, Sohlmans Förlag AB, 1975–1979

Sohlmans musiklexikons första version eller upplaga utkom 1948–52. Upplagan från 1970-talet är en delvis reviderad version av den äldre upplagan med många tillägg. Det innebär att man finner kortare eller längre artiklar som tar upp musiken och musiklivet i skilda världsdelar, tonsättare, enskilda länder, betydande städer, instrument, musikteoretiska termer, musikstilar osv. Förutom att man behandlar allt inom traditionell konstmusik samt tar upp folkmusik i olika länder har redaktionskommittén i den andra upplagan vinnlagt sig om att ta med uppslagsord på personer, artister, musiker, genrer m.m. inom populärmusik under 1900-talet i bred betydelse. De olika banden är alla rikt illustrerade med bilder, tabeller och/eller notexempel. Det flesta artiklar innehåller också referenser, som ibland, när det gäller betydande kompositörer kan vara mycket omfattande.

Sohlmans musiklexikon är ojämnt editerat vilket innebär att artiklarnas omfång och de uppslagsord som presenteras i de första banden ofta är betydligt mer omfattande och detaljerade än i de senare banden. Generellt sett håller artiklarna mycket god internationell standard, då man inte bara utnyttjade svensk expertis utan också internationell.

Olle Edström

STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY

Bland de många nätbaserade uppslagsverken finns flera med filosofisk inriktning. Ett av de mest välkända är Stanford Encyclopedia of Philosophy (nedan kallad SEP), som nås på <http://plato.stanford.edu>.

SEP grundades redan 1995 av Edward N. Zalta och vänder sig inte bara till professionella filosofer utan också till den filosofiskt intresserade allmänheten. Enligt Zalta, som fortfarande är chefredaktör, utvecklades SEP i syfte att skapa en helt ny publiceringsform: ett ”vetenskapligt dynamiskt referensverk” avsett att med ett traditionellt uppslagsverks systematik och heltäckande anspråk publicera tillförlitliga, fritt tillgängliga och kontinuerligt uppdaterade artiklar om filosofiska frågor.

För att säkerställa kvaliteten, och till skillnad från vad som gäller för många andra internetbaserade uppslagsverk, granskar SEP alla artiklar innan publicering. Granskningen sköts av ett redaktionsråd bestående av ett stort antal professionella filosofer med specialkompetens inom de olika områden som uppslagsverket omfattar. De flesta artiklar författas efter särskild inbjudan från redaktionsrådets medlemmar och bland författarna märks många namnkunniga filosofer. Potentiella författare kan också själva inkomma med artikel-förslag till redaktionsrådet; hemsidans information till författare gör dock tydligt att den som inte disputerat i filosofi eller annat närliggande ämne icke göra sig besvär. Det faktum att uppslagsverket är digitalt underlättar förstås både sökning och uppdatering. Artiklar som publiceras i SEP ger till exempel träffar i vanliga sökmotorer, innehåller korshänvisningar och uppdateras kontinuerligt av författarna, vilka förväntas revidera sina texter efter ny forskning och eventuell kritik. Artiklarna är tillgängliga i html-format utan kostnad och finansiering sker i stället genom ett system för frivilliga bidrag. För att göra det lättare att hänvisa till materialet sparas fixerade versioner kvartalsvis i ett arkiv, som också publiceras på hemsidan.

Så nog får man säga att SEP lyckats nå sitt syfte. I skrivande stund innehåller uppslagsverket cirka 1500 artiklar som behandlar filosofiska frågor om det mesta från *abduktiva slutledningar* till *kvantmekanik*.

nik och *zombies*. Artiklarna är dessutom förhållandevis långa. Under senare år har antalet sidbesök legat på runt en miljon per vecka, vilket är en hög siffra för ett så specialiserat referensverk. Även om viss kritik riktats mot enskilda artiklars kvalitet och val av ämne, tycks den dominerande uppfattningen bland såväl professionella filosofer som lekmän (undertecknad inräknad) vara att SEP är ett tillförlitligt och användbart redskap för den som snabbt vill skaffa sig en överblick över en filosofisk diskussion eller hitta referenser för ytterligare fördjupning.

Lena Wahlberg

SVENSK UPPSLAGSBOK (SU)

I februari 1929 utkom första bandet av Svensk uppslagsbok. Den konkurrerade därmed med Nordisk familjeboks tredje, starkt koncentrerade upplaga, som hade börjat ges ut 1923. Måhända var det detta som föranledde redaktionen att i förordet till första bandet av Svensk uppslagsbok påpeka att det förvisso inte rådde någon brist på uppslagsverk på den svenska bokmarknaden, men att det trots detta fanns ett behov av ”det stora, vittomspännande, av specialsakkunniga utarbetade verket, utgivet till ett sådant pris, att icke någon på grund av kostnaden behöver tveka om möjligheten att förvärva det”. Uppenbarligen fanns här en folkbildande ambition samtidigt som man inte ville göra avkall på innehållet. Det senare innebar att artiklarna inte bearbetades av redaktionen för att uppnå en stilistisk enhet mellan de ingående bidragen; det viktiga var att sakkunskapen fick komma till tals.

Under de följande åren, fram till 1939, utkom sammanlagt 30 band samt ett supplementband. En andra, i grunden omarbetad och väsent-

ligt utvidgad upplaga, utgavs 1947–1955. Med sina 190 000 uppslagsord blev det sin tids största och mest spridda svenska uppslagsverk. Motiveringen för den andra upplagan sägs i förordet till det första bandet vara de världsomstörtande händelser som hade ägt rum sedan första upplagan utgavs, men också ”den under de senaste åren kanske mer än någonsin tidigare i världshistorien snabba utvecklingen på alla livets områden”. Ambitionen var därför att tillhandahålla ”ett modernt, allomfattande uppslagsverk”. Trots svårigheterna att få fram aktuella uppgifter hade enligt redaktörerna inga ansträngningar sparats för att dessa skulle vara korrekta. Ett tecken på medvetenhet om hur snabbt saker och ting kunde förändras var att varje ark försågs med ett datum som återfinns längst ner på varje nytt ark (t.ex. ”Red. avsl. 18/10 48) för att markera att uppgifterna grundade sig på den kunskap som var aktuell vid just denna tidpunkt.

Huvudredaktör var Gunnar Carlquist, fil. dr. i historia och sedermera överbibliotekarie vid Lunds universitetsbibliotek. Då andra upplagan utgavs medverkade även fil. lic. Josef Carlsson som huvudredaktör. Därutöver fanns en redaktionskommitté som, i synnerhet då första upplagan utarbetades, hade ett stort inslag av akademiker med anknytning till Lunds universitet. Även skribenterna utgjordes till stor del av akademiker men också andra experter. En viktig princip var att varje artikel skulle vara författad av en fackman och försedd med dennes signatur. Den vederhäftighet och fullständighet som redaktörerna eftersträvade för uppslagsverket i dess helhet märks i många av artiklarna, som ibland kan vara ganska avancerade till sitt innehåll.

Med sina två upplagor före och efter det andra världskriget utgör Svensk uppslagsbok en värdefulla historisk källa för den som vill veta hur ett begrepp uppfattades vid en viss tid, eller hur en person eller geografisk plats beskrevs. Det uppslagsverk av motsvarande omfattning som föregick Svensk uppslagsbok var Nordisk Familjebok som

började ges ut 1876, och det som så småningom kom att ersätta Svensk uppslagsbok var Nationalencyklopedin, vars första band utkom 1989. Genom dessa uppslagsverk kan man således följa kunskapsutvecklingen inom olika områden under mer än ett sekel – vad som har tagits upp, hur det har behandlats och vilket utrymme olika slags artiklar har fått. Det säger något om kunskapens föränderlighet men också om hur olika tidsepoker har värderat olika slags kunskap.

Anna Tunlid

SVENSKA AKADEMIENS ORDBOK (SAOB)

Svenska Akademiens ordbok är en historisk ordbok som beskriver det svenska ordförrådets utveckling från 1520-talet till nu. Det första bandet (med ord på a–) kom ut på 1890-talet, och hela verket kommer att avslutas med band 38 ca 2020.

Helt grundläggande för SAOB-arbetet är den enorma samlingen av excerpter, dvs. avskrifter av språkligt eller kulturellt intressanta textställen från svensk fack- och skönlitteratur från 1520-talet och framåt. Samlingen omfattar idag inemot 9 miljoner excerpter ("lappar"). Varje lapp har ett nyckelord i en viss användning som den avskrivna texten är avsedd att illustrera. När en redaktör skriver en artikel om ett visst ord, måste han/hon gå igenom alla excerpter som har just detta ord som nyckelord. De "bästa", gärna mest illustrativa, textställena på excerpterna tas med som språkexempel i den färdiga ordboksartikeln.

De första häftena och banden av SAOB togs emot med stor entusiasm. Under de inledande åren hade ordboken flera tusen abonnenter (prenumeranter), som ivrigt väntade på varje nytt häfte. Om man någon gång spekulerade över när det stora arbetet skulle vara slutfört, var gissningar på 15 eller 20 år vanliga.

Men efter hand började man inse att SAOB-projektet skulle komma att löpa över många decennier. Runt 1920 var hela ordboksprojektet i fara. Men SAOB hade fått en ung ny chef, Ebbe Tuneld, som presenterade en plan för en förändrad arbetsorganisation, baserad på ackordsprincipen. En heltidsanställning som redaktör skulle motsvaras av 12 500 avverkade excerpter per år, ungefär 50 per dag.

Och Tunelds nyordning fungerade; utgivningstakten ökades kraftigt. I rask takt arbetade man sig igenom bokstäverna d–k, och när Pelle Holm (han med ”Bevingade ord”) tog över chefskapet i början av 1940-talet var ungefär halva alfabetet avklarad. Det hade tagit inemot 50 år, men det fanns gott hopp om att den andra halvan skulle ta betydligt kortare tid.

Men det fanns också risker med att forcera arbetet – artiklarna kunde ibland bli i kortaste laget. Pelle Holms efterträdare Sven Ekbo och Hans Jonsson prioriterade stringensen och täckningsgraden, även på bekostnad av utgivningstakten. Bara artiklarna om orden på s–, som är oerhört väl genomarbetade, tog ca 40 år att färdigställa. När man i början av 1990-talet närmade sig bokstaven t, bestämde Svenska Akademien att hela arbetet skulle vara avslutat år 2017. Under de senaste cheferna, Lars Svensson och Anki Mattisson, ökades också utgivningstakten, och man är inte långt ifrån att klara Akademiens deadline.

SAOB-redaktionen är inhyst i en stor villa i Lund, inte långt från universitetsbiblioteket. Sex till åtta redaktörer, inklusive ordbokschefen, har som huvuduppgift att skriva ordboksartiklar (eller granska nästan färdiga artiklar). De sekunderas av ett dussintal assistenter, som dels ingår i den s.k. Förberedningen, dels kontrollerar alla citat som tas med i den färdiga ordboksartikeln. Utomstående experter, särskilt fackexperter, spelar en viktig roll.

SAOB är ingenting mindre än en svensk kulturskatt. Ordboken

ger nära nog uttömmande upplysningar om alla ord som förekommit i svenska texter sedan 1520-talet, om deras stavning, böjning, betydelseutveckling, när de första gången påträffas i svenskan etc. Allt detta är gratis tillgängligt på internet (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>), där man också kan göra mer avancerade sökningar (t.ex. ”vilka engelska lånord kom in i svenskan på 1880-talet?”).

Sven-Göran Malmgren

SVENSKA MÄN OCH KVINNOR (SMOK)

Svenska män och kvinnor är ett personhistoriskt lexikon i åtta volymer, utgivet av Albert Bonniers förlag 1942–1955. Huvudredaktör för band 1 och 2 [1942–1944] är författaren Nils Bohman, för band 3–8 [1946–1955] bibliotekarien vid Riksdagsbiblioteket Torsten Dahl.

SMoK är inte nätbaserad och finns inte heller på CD-rom: den intresserade läsaren måste alltså konsultera volymerna på ett bibliotek. För närvarande äger femtio svenska bibliotek en fullständig uppsättning av *SMoK*.

Syftet med *SMoK* – klart uttalat i *Förordet* till band 1 – var att ”ge en större publik lättillgänglig personhistorisk orientering i svensk odling [dvs. i det svenska kulturlivet] från äldsta tid till vår egen.” Detta syfte har uppfyllts; biografierna är relativt korta och välstrukturerade och utmärker sig genom klarhet, lättfattlighet och balans.

SMoK lägger inte fokus på ett bestämt område. Förutom mer eller mindre kända gestalter ur Sveriges politiska historia ryms här framstående svenska män och kvinnor från den akademiska världen, statsförvaltningen och näringslivet, kultur- och konstnärskretsarna m.m. Biografierna är ofta illustrerade med fotografier eller porträtt. *SMoK* visar sin potential när det gäller att snabbt ta reda på det

väsentliga om en viss person – härkomst, utbildning, karriär, egna arbeten och inflytande på sin samtid eller på eftervärlden. Karaktärs-skildringarna är knappa men träffande och har en förmåga att stanna i läsarens minne.

SMoK utmärker sig genom gedigenhet och tillförlitlighet. En stor del av biografierna gäller personer som vid tiden för tryckningen var i livet och då fick möjlighet att granska biografierna över sig själva. I andra fall anlätade huvudredaktionen personer som inte bara var experter inom respektive område utan i vissa fall dessutom varit personligen bekanta med biografins föremål (så har till exempel filosofen *Axel Hägerströms* biografi författats av eleven och kollegan *Anders Wedberg*, även han en framstående filosof). Ett särdrag hos *SMoK* är språket, som å ena sidan är enkelt och koncist (och återspeglar den under mellan- och efterkrigstiden förhärskande ”realistiska” tidsandan med sin strävan efter objektivitet, saklighet och kritiskt tänkande), men som å andra sidan kan upplevas som visserligen charmigt men aningen föråldrat.

Gentemot Svenskt Biografiskt Lexikon (SBL) har *SMoK* den fördelen att vara det enda fullständiga [A–Ö] personhistoriska uppslagsverket. *SMoK* är således oundgänglig vid sökandet efter vederhäftig information om personer som antingen inte har upptagits i SBL eller vars efternamn börjar på T (i februari 2016 hade SBL hunnit till namnet *de Suremain*). Bland nackdelarna kan nämnas att litteraturhänvisningarna i slutet på biografierna är sparsamma. Denna nackdel torde dock uppvägas av det faktum att *SMoK* tillhandahåller väsentlig information på kort tid, är tillförlitlig och lättläst och således utomordentligt väl ägnat till att inspirera till vidare förkovring.

Uta Bindreiter

SVENSKT BIOGRAFISKT LEXIKON (SBL)

I den ryska revolutionens år, 1917, sjösatte Bonniers bokförlag arbetet på ett personhistoriskt lexikon. Tanken var att låta förteckna och beskriva personer som gjort ”bemärkta” insatser i samhället, och samla dessa personer på ett och samma ställe. Resultatet har blivit Svenskt biografiskt lexikon (SBL) som i sin nuvarande omfattning i Norden endast överträffas av Svenska akademiens ordbok (SAOB). Att Bonniers drev fram lexikonets tillkomst speglar bokförlagens dåvarande vetenskapliga ambitioner, men var också del av en generell strömning. Under både 1700- och 1800-talen togs flera initiativ till en kartläggning av framstående personer i Sverige och ett antal biografiska lexikon publicerades. Intresset för personhistoria delade de svenska intellektuella med intellektuella i resten av Europa.

Svenskt Biografiskt lexikon riktade sig till en bildad allmänhet men också till forskare med historisk inriktning. Namnkunniga historiker, bland andra riksarkivarien Bertil Boëthius, arbetade som lexikonets redaktörer; att dokumentera personer som gjort samhällseliga insatser utöver det vanliga krävde intensiva arkivforskningar med vidhängande källbearbetningar. De i SBL biograferade personerna kännetecknas av att de i sin livstid utfört viktiga insatser på olika områden, till exempel i konst, vetenskap och politik. I lexikonets långa utgivningstid kan därmed tidsandan avläsas. Det som ansågs betydelsefullt på 1920-talet var inte detsamma som 1970-talets uppfattning om samma sak. Generellt är antalet biograferade män av avsevärt större omfattning än kvinnor. De sistnämnda uppgår till knappt tio procent och en ökning har framför allt ägt rum de senaste decennierna.

Lexikonet följer aktuella geografiska gränser, vilket innebär att före 1809 finns levnadsbeskrivningar av personer som varit verkamma i Finland. SBL är i första hand användbart för den som söker

upplysningar om enskilda personers födelseuppgifter, civilstånd, familje- och släktförhållanden, samt och viktigast: personernas samhällsinsatser. Men de biografiska artiklarna kan också utnyttjas för annan information.

Bonniers bokförlag hade möjligen inte insett vidden av det arbete som förlaget initierade. Det pågick år efter år. År 1962 tog staten genom dess kulturdepartement över ansvaret för lexikonets fortsatta utgivning och sedan 2009 är lexikonet en del av det statliga Riksarkivet. Sedan 2002 är uppsalahistorikern Åsa Karlsson redaktör. För närvarande är redaktionen i färd med att avsluta bokstaven S och totalt sett samlar lexikonet nästan 10 000 personer. Lexikonet utges i tryckta band och när utgivningen är färdigställd, vilket beräknas ske år 2021, har det totala antalet band blivit nära 40. Boksidorna är numera digitaliserade och kan därmed nå enkelt via internet: www.sok.riksarkivet.se/sbl/

Maria Sjöberg

SVENSKT KONSTNÄRSLEXIKON

är en encyklopedi över svenska konstnärer från de första kända fram till 1960-talet. Det gavs ut i fem band mellan 1952 och 1967 av Allhems förlag AB i Malmö: band I 1952, II 1953, III 1957, IV 1961, V 1967. Hela uppslagsverket kom tillslut att omfatta totalt 4200 sidor där 12500 svenska konstnärer beskrevs. Banden var rikligt illustrerade med sammanlagt 7500 bilder varav ett antal facksimiltryck och ca 265 färgplansch. Redaktionen bestod av tre namn, Gösta Lilja, Bror Olsson och S. Arthur Svensson. Till redaktionen knöts en redaktionskommitté av konstvetare, museimän och bibliotekarie. Utöver detta anlätades hundratals skribenter.

Projektet tog drygt 20 år att genomföra och bygger på ett omfattande forskningsarbete, insamling av utdrag ur svenska konstnärbiografier, recensioner och en inventering av konstnärer som resulterade i 1500 namn.

Konstnärsturvalet begränsades till i Sverige födda och i Sverige eller utlandet verksamma konstnärer. Vilka räknades då som konstnärer? *Målare* och tecknare även miniatyr-, teaterdekoration-, kyrko-, monumentalmålare samt folkkonstnärer. *Skulptörer* även medaljgravörer, träsnidare, stuckatörer och stenhuggare. *Grafiker* som kopparstickare, etsare, träsnittare, litografer och xylografer. Även silhuettklippare, brodöser, porslins- och fajansmålare räknades. Där emot inte konsthantverkare inom konstindustri och ornamentik. Avsaknaden av fotografer visar att dessa inte självklart sågs som konstnärer så sent som 1950/60-tal. Kriterier för att representeras var deltagande i jurybedömda utställningar och separatutställning. Nämnda konstnärer var inte bara de mest kända, istället framträder en bred konstnärskår spridd över hela landet. Artiklarna speglar ett mer decentraliserat konstliv i Sverige än idag.

Varje konstnär presenteras med en porträttbild och fullständig familjebakgrund. En kort beskrivning av det konstnärliga fältet ges, därefter framställs konstnärens liv via skolor, utställningar, resor, utmärkelser och en beskrivning av konstnärlig utveckling som avslutas med en karaktäristik av konstnärskapet. Uppgifter om var konstnären är representerad och var man kan läsa vidare finns i slutet. Artiklarna var signerade och banden har blivit en guldgruva för forskare och intresserade.

Det värdefulla med lexikonet idag är att i dessa band finns samlat konstnärer som idag är borta i det konsthistoriska minnet. Här finns möjlighet att bara genom att bläddra få fram konstnärer som aldrig kunnat nå genom annan sökning. Härigenom får lexikonet konst-

historiskt värde. Det problematiska med lexikonet är artiklarnas skiftande kvalitet och ibland värderande karaktär. För den historio-grafiskt intresserade framstår de däremot som exempel på 1900-talets konsthistorieskrivning. Litteraturanvisningarna bildar tillsammans också en samlad svensk konsthistorisk bibliografi från denna tid. Det rika bildmaterialet ger en bildkunskap även utöver etablerade samlingar.

Bia Mankell

SVENSKT ÖVERSÄTTARLEXIKON

(www.oversattarlexikon.se)

Detta upplagsverk finns endast i elektronisk form och utges från Södertörns högskolas bibliotek med Lars Kleberg som huvudredaktör. Det har bara några få år på nacken och har därför ännu inte stor omfattning men växer raskt. Det innehåller välskrivna framställningar om översättare, som presenteras med bild, kort biografi, karakteristik som översättare samt förteckning av deras översättningar och bibliografiska uppgifter i övrigt.

Hitills är endast översättare, som inte är i livet, presenterade och det bidrar till att karakteristiken har utrymme också för omnämnande av annat än neutrala eller smickrande kommentarer.

Man kan söka på översättarnas namn, men där finns också tematiska artiklar av olika slag, t ex Schlageröversättningar, Svenska bibelöversättningar, Svenska koranöversättningar, Översättarnas materiella villkor i Sverige. Priser och pristagare för översättarinsatser förtecknas. Andra databaser för översättning nämns också.

Bo Hanson

THEOLOGISCHE REALENZYKLOPÄDIE (TRE)

Ed. Gerhard Krause (t.o.m. band 12) – Gerhard Müller. 36 band. De Gruyter, Berlin 1977–2004. ISBN 3-11-002218-4 / ISBN 3-11-013898-0 / ISBN 3-11-016295-4. www.degruyter.de/tre. *Register för band 1–17*. De Gruyter, Berlin 1990 (229 sidor), *Register för band 1–27*. De Gruyter, Berlin 1998 (504 sidor), *Gesamtregister* (för band 1–36). 2 band. De Gruyter, Berlin 2010 (1667 sidor). *Studienausgabe*: 36 band + 4 registerband. De Gruyter, Berlin 2012, ISBN 978-3-11-019098-4. *Theologische Realenzyklopädie Online*: De Gruyter, Berlin 2008, ISBN 978-3-11-023302-5 (köp), ISBN 978-3-11-023303-2 (hyra).

Originalutgåvan i halvfranska band, 24,5 × 16 cm, är slitstark och lämplig för institutionsbibliotek. *Studienausgabe* i paperback och mindre format, 20,5 × 13,5 cm, saknar konsttryck och utvickningskartor men är annars komplett, betydligt billigare och tillräckligt slitstark för privatpersoners bibliotek

Theologische Realenzyklopädie (TRE) behandlar i 36 band à ca 800 sidor i mer än 2500 artiklar teologins och religionsvetenskapens alla delområden och dessutom angränsande områden som historia och filosofi (fullständig artikelförteckning på www.degruyter.de/tre). Mellan artiklarna finns ofta fler uppslagsord med hänvisning till den artikel där ämnet behandlas.

TRE är internationell och ekumenisk, med författare från olika länder, konfessioner och teologiska inriktningar. Artiklarna är självständiga forskningsbidrag med tonvikt på realia i meningen fakta och dokumenterade satser, snarare än synpunkter och åsikter.

Till det utmärkande hör långa översiktsartiklar där ett väl tilltaget sidantal ger plats för grundliga förklaringar och en klar strukturering av stoffet medger god överblick, till exempel artiklar om teologiska huvudfrågor där flera författare behandlar ämnet från var sin syn-

punkt, ofta religionshistoria, gammal- och nytestamentlig exegetik, judaistik, kyrkohistoria, systematisk teologi, etik, praktisk teologi, såsom "Glaube" (90 sidor), "Gott" (110 sidor), "Herrschaft Gottes/ Reich Gottes" (75 sidor), "Rechtfertigung" (85 sidor), "Schöpfer/ Schöpfung" (105 sidor) men även artiklar som "Bilder" (54 sidor), "Hermeneutik" (50 sidor), "Kind" (20 sidor).

Andra viktiga ämnen är etiska, som "Frieden", "Krieg", "Sexualität", olika religioner (även "New Age"), bibelböcker och bibliska författare, bibliska personer från Adam och framåt; artikeln "Jesus Christus" är en avhandling på närmare 200 sidor; vidare länder och världsdelar, till exempel Afrika (fornkyrkans kristna Nordafrika, senare missions- och kyrkohistoria, afrikanska religioner), Egypten (egyptisk religion, Egypten och Israel, judendomen i Egypten, kyrkohistorien), Indien (kristendomen i Indien och dess förhållande till indiska religioner). Stor vikt läggs vid historiska förlopp som korstågen, reformationen, franska revolutionen, och vid biografier, i regel strukturerade i *Leben, Werk, Nachwirkung*.

Utmärkande är också ovanligt rikliga litteraturhänvisningar. Allt som allt är TRE ett utomordentligt redskap vid forskning, studier och undervisning i teologi och religionsvetenskap och ett gott skäl att lära sig tyska för den som har intressen inom dessa områden.

Erik Aurelius

THEOLOGISCHES WÖRTERBUCH
ZUM NEUEN TESTAMENT (ThWNT)

THEOLOGICAL DICTIONARY
OF THE NEW TESTAMENT (TDNT)

Red. Gerhard Kittel och Gerhard Friedrich. 10 volymer. 1933–79.

Detta notusensidors lexikon fokuserar på tankeinnehållet i Nya testamentet. De första fyra volymerna gavs ut 1933–42 av Gerhard Kittel, och resten kom åren 1954–79. En engelsk översättning gjordes i USA 1964–76 och verket blev då brett tillgängligt. Nu finns det förstås i elektroniskt format (för 200 USD).

Arbetet tar upp 2 300 ord av teologiskt intresse ur det grekiska Nya testamentet. Huvudsyftet är inte lexikografiskt utan teologiskt, men artiklarna från de till slut över 100 författarna (nästan alla tyskar) har alltid en filologisk bas. De är uppbyggda på samma sätt: termens bruk och betydelse i antik grekiska, i Gamla testamentet (både på hebreiska/aramaiska och i dess grekiska översättning, Septuaginta), i den intertestamentala och rabbiniska judiska litteraturen, och sedan mer finfördelat mellan olika skriftgrupper i NT och de s.k. apostoliska fäderna.

De större artiklarna är närmast mindre monografier, exv. *lego; logos*, ”säga; ord” med alla avledningar – 124 sidor, eller artikeln *hyios* ”son”, som tillsammans med ”Människosonen” och ”Davids son” tar upp 155 sidor. Vill veta man mer om ett specifikt ord eller enstaka bibelställe, går man vägen över registervolymen (Band 10), som förtecknar alla behandlade grekiska, hebreiska och arameiska ord, dessutom sakregister på tyska resp. engelska, och – i ett register på drygt 500 sidor – alla bibelställen som behandlas någonstans i verket.

ThWNT–TDNT baseras på solid skolning i den grekiska, romerska och judiska antikens språk och litteratur, och artiklarna har

inte sällan stor kulturhistorisk bredd. Ett exempel: Ordet ”schoolmaster” i sakregistret hänvisar en till den 30-sidiga artikeln *paideuo, paideia, ... paidagogos* (= 50 vanliga boksidor). Där får läsaren först en genomgång av undervisningens historia och filosofi i den grekiska antiken, varpå följer en ingående redovisning av hur judendomen integrerade detta perspektiv på fostran till vetande med sin Torah- och visdomstradition, innan förf. sist kommenterar de relativt få ställen där *paid*-terminologin används i NT.

Naturligtvis är det hela ett jätteverk, men idag när elektroniken erbjuder blixtnabba sökmöjligheter genom ännu större textvolymen kunde man fråga: har detta lexikon någon betydelse idag? Det förblivande värdet hos ThWNT/TDNT ligger nu inte bara i den enorma faktamängd och omfattande källkunskap som verket erbjuder i koncis, väl genomtänkt form. Snarare ligger det i att få följa hur välbelästa forskare i dialog med flera generationer av skarpsinniga personer ordnar och analyserar detta råmaterial, ställer viktiga frågor till det och tolkar det för att nå kunskap om en stor tankevärld. Så ja: det är fortfarande en klassiker värd att konsultera för den som vill förstå särskilt nytestamentligt tänkande.

Bengt Holmberg

THESAURUS PROVERBIORUM MEDII Aevi

I–13. Walter de Gruyter. Berlin, New York 1995–2002. Förkortat: TPMA

Thesaurus proverbiorum medii aevi, med den tyska titeln *Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters*, d.v.s. ”Lexikon över ordspråk från den romansk – germanska medeltiden”, är ett stort

uppslagsverk över medeltida ordspråk i Europa. Detta imponerande arbete omfattar 13 band, med en extra volym som förtecknar källorna.

Förarbetet gjordes av Samuel Singer (1860–1948), som samlade ordspråk från de romanska och germanska språkområdena och från medeltidslatinska och i någon mån från medeltida grekiska källor. Materialet har alltså hämtats från en rad språk: latin, grekiska, portugisiska, spanska, katalanska, provensalska, franska, italienska, fornordiska, engelska, nederländska och tyska. Sökprincipen är enkel: Detta är ett tematiskt uppställt arbete, och man letar under de tyska uppslagsorden, vilka kan höra till olika ordklasser men som oftast är substantiv, adjektiv eller verb, exempelvis ADEL, ALT, AUFSTEHEN, FRAU, FREUDE, GLÜCK, GOTT, JUNG, KÖNIG, LACHEN (d.v.s. Adel, Gammal, Uppstå, Kvinna, Glädje, Lycka, Gud, Ung, Konung, Skratta).

Varje uppslagsord återges på tyska, franska och engelska, exempelvis "KÖNIG/roi/king". Om vi ser på just det exemplet, finner vi inte mindre än 249 numrerade ordspråksliknande uttryck samlade (på totalt 15 sidor), vilka samtliga refererar till kungar och uttrycker tankar om hur kungar borde vara, hur de i själva verket är, hur pass beständig deras vänskap är, o.s.v. Det är förhållandevis lätt att hitta i mängden av belägg, ty omedelbart efter uppslagsorden anges tydligt och noggrant hur citaten är disponerade. Vi finner exempelvis många goda uttryck för tanken att en kung måste vara kunnig och klok, på latin *rex illiteratus, asinus coronatus*, "en obildad kung är en krönt åsna" eller på äldre tyska *Ein ungelerter künic gelich ist einem esel gekroenet*. Kärnfulla uttryck för erfarenheten att kungar ofta inte är att lita på finner vi också: på latin *amicitias regum non esse perennes* ("[att] kungars vänskap inte är långvarig") och på äldre franska *le roy jure sa couronne qui puis la rapelle* ("kungen svär vid sin krona men

återtar sedan sitt löfte”); och många andra därtill. Allt är översatt till modern tyska.

TPMA är i sin helhet synnerligen imponerande. Som latinist finner jag det mycket användbart. Det är en värdefull *komplettering* till andra handböcker på området, exempelvis Hans Walthers *Proverbia sententiaequae Latinitatis Medii Aevi, Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung* (6 band, Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 1963–1986) och dess fortsättning *Proverbia sententiaequae Latinitatis Medii ac Recentioris Aevi, Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters und der frühen Neuzeit in alphabetischer Anordnung* (3 band, Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 1982–1986). I dessa verk står de latinska uttrycken i strikt alfabetisk ordning. I TPMA, däremot, söker man efter orden efter den tematiska principen och får på så sätt en helt annan ingång i materialet, dessutom med exempel från så många olika språkområden. Vi har att göra med en enastående källa till kunskap om tidigare generationers tankar om människan och livet.

Hans Helander

WIKIPEDIA

(<http://sv.wikipedia.org>, <http://en.wikipedia.org>)

Nätbaserade Wikipedia är nog ett av de mest använda uppslagsverken idag. Engelska Wikipedia har drygt 5 miljoner uppslagsord och en volym som är ca 65 gånger Encyclopædia Britannicas, svenska ca 2 milj. uppslagsord och 0,7 milj. skrivna artiklar (2015). Wikipedia grundades år 2001, och namnet kommer från ett pidginord *wiki*, som betyder snabb. Wikipedia finns på 290 språk.

Idén med Wikipedia är att alla får bidra. Var och en som behärskar ett område kan skriva en artikel om det. När uppslagsverket har nått en sådan nivå att det är en seriös kunskapskälla blir det intressant för kunniga specialister att bidra. Åtminstone engelska Wikipedia har nått en nivå där forskare skriver artiklar med avancerat vetenskapligt innehåll.

Ofta är en artikel först mycket kort, bara några definitioner, men sedan lägger flera olika användare till mer material, och en utförligare artikel växer fram, vilket kan ta flera år. Alla artiklar innehåller rikliga hyperlänkar till andra artiklar.

Varje språk skrivs för sig, inget översätts rutinemässigt. De svenska artiklarna är alltså original. Varje artikel har länkar till alla motsvarande artiklar på andra språk (s.k. interwikilänkar).

Givetvis finns ett kvalitetsproblem. Bidragen kan vara olika bra. Tanken är att om det finns brister i en artikel skall andra användare korrigera dem. Wikipedia är noga med källhänvisningar; påstående utan källa markeras så att källan kan föras in och läsaren är varnad. Nya bidrag granskas, klotter raderas, typografi och form ses över, men fackgranskningen lämnas till läsaren.

Ett annat problem är partiskhet. Artiklar om politiska eller historiska ämnen skall vara neutrala. Kommersiell reklam tillåts inte. Ett tredje problem är att urvalet styrs av skribenternas intresse: dagsaktuella ämnen kan få oproportionellt stor plats, och områden där färre har kompetens kan bli otillräckligt behandlade.

Till Wikipedia hör också Wikimedia Commons, ett gemensamt internationellt arkiv med f.n. ca 29,5 miljoner bilder och andra mediafiler. Alla bilder i wikipediaartiklar måste finnas där. Användare lägger in t.ex. egna fotografier och avstår då från copyright. Dessa bilder kan användas fritt i alla andra publikationer också.

Wikipedia med systerprojekt drivs av en stiftelse, och nästan allt

arbete är ideellt och oavlönat. Förutom ströskribenter finns i Sverige en stor grupp 'wikipedianer' som lägger ner mycket tid på metodiskt artikelskrivande, granskning och administration. Utformningen diskuteras på Wikipedias diskussionsfora och vid wikiträffar på olika orter.

Det är klart att Wikipedia ställer större krav på läsaren än andra uppslagsverk. Läsaren måste själv granska källorna och bedöma informationens kvalitet. Men den nackdelen väger lätt mot fördelen med den enorma mängd information som finns fritt tillgänglig och bekvämt sökbar. Finner man inte det man söker följer man bara interwikilänkar till engelska eller andra språk, och på köpet får man översättning av facktermerna. Slutligen är det också lärorikt och roligt att själv bidra, och det förekommer att studenter får i uppgift att skriva wikipediaartiklar.

Dag Edholm

ZEDLER

Grosses vollständiges Universal Lexikon aller Wissenschaften und Künste, welche bisshero durch menschlichen Verstand und Witz erfunden und verbessert worden (Stort och fullständigt universallexikon över alla vetenskaper och konster som genom mänskligt förnuft och snille blivit uppfunna och förbättrade). Verket med denna nätta titel redigerades av professorn och bibliotekarien i Leipzig Carl Gustaf Ludovici och gavs ut av boktryckaren Johan Heinrich Zedler i Halle och Leipzig 64 volymer i folio plus 4 supplementband mellan åren 1732 och 1754, från A till Zz in allo ca 70.000 dubbelspaltiga sidor, fem gånger NE. Det är bara och ta för sig! Eller stanna inför de hyllmeter verket tar (i kompakt facsimil tryckt i Graz 1961–1964 som t ex står på referens

Ac 65
H 2° 2

Grosses vollständiges

UNIVERSAL LEXICON

Alle Wissenschaften und Künste,

Welche hithero durch menschlichen Verstand und Wis
erfunden und verbessert worden,

Darinnen so wohl die Geographisch-Politische

**Beschreibung des Erd-Keynes, nach allen Monarchien,
Kaiserthümern, Königreichen, Fürstenthümern, Republicken, freyen Herr-
schaften, Ländern, Städten, See-Häfen, Festungen, Schloßern, Flecken, Dörfern, Ritters, Ge-
bürgen, Pfläzern, Wäldern, Meeren, Seen, Inseln, Flüssen, und Landen; samt der natürlichen Abbildung
von dem Nah der Natur nach allen Umständen, künfftigen, jetzigen, und fließenden, und irdischen Uebers, und allen
hinintzen befindlichen Gestirnen, Planeten, Thieren, Vögeln, Wesen, Mineralien,
Edelsteinen und Erden u.**

Als auch eine ausführliche Historisch-Genalogische Nachricht von den Durchlauchten
und berühmtesten Geschlechtern in der Welt,

**Dem Leben und Thaten der Kayser, Könige, Churfürsten
und Fürsten, großer Helden, Staats-Minister, Kriegs-Obersten zu
Wasser und zu Lande, den vornehmsten geist- und weltlichen
Ritter-Orden u.**

**Ingelegen von allen Staats-Kriegs-Rechts-Policey und Haushaltungs-
Geschäften des Adeltlichen und bürgerlichen Standes, der Kaufmannschaft, Handtierungen,
Künste und Gewerbe, ihren Innungen, Statuten und Gebräuchen, Schiffsabreden, Jagden,
Wäldern, Berg- und Wasser-Bau und Viehzucht u.**

**Wie nicht weniger die völlige Vorklärung aller in den Kirchen-Geschichten berühmten
Alt-Väter, Propheten, Apostel, Päbste, Cardinale, Bischöffe, Prälaten und
Gottes-Gelehrten, wie auch Concilien, Synoden, Orden, Wallfahden, Verfolgungen der Kirchen,
Ketzerey, Dilligen, Secten und Ketzer aller Zeiten und Länder.**

**Endlich auch ein vollkommener Inbegriff der allergelehrtesten Männer, berühmter Universitäten
Academien, Societäten und der von ihnen ersonnenen Erndelungen, ferner der Medicin, Aetherischen, Wein-Wissenschaft,
Physik, Mathematik, Poetische, Jurisprudenz und Metaphysik, wie auch aller neuen und neuesten ihren Rechte, samt der Erklärung aller
kurtzen vornehmsten Kunst-Wörter u. s. f. enthalten ist.**

Nach einer Verrede, von der Einrichtung dieses nachstehenden und grossen Werkes

Joh. Det. von Ludewig, Jca.

König. Preussischen geheimden und Medicin. Ordinarius, Ordinarius, und Confessorial Rath, Cantor bey der Universität, und des
Jurisconsulti Publici Ordinarii, Erb- und Reichth. Herr auf Berchtesg. Berg und Sautendorf.

Mit Hoher Potentaten allergnädigsten Privilegio.

Erster Band. A. — Am.

Halle und Leipzig,

Verlegt Johann Heinrich Zedler.

Anno 1732.

Titelsidan till Zedlers *Universal-Lexicon*, 1732.

i LUB och UUB, som också har original). Man bör tänka: så mycket visste man vid upplysningens början, så starka var tryckeripressarna, så pass bred kunde en bokköpande publik tänkas vara i Tyskland. (Exemplar kom också till Sverige.) Zedler – för det är så arbetet nämns av entusiasterna – är alltså ett lexikon och inte encyklopedi, dvs. det går i bokstavordning och inte efter något kunskapssystem och är därmed modernt lätthanterligt. Det är vidare inte på latin utan skrivet på tyska men tryckt med frakturstil, som numera anses vara ett läshinder. Zedler erbjuder allt, mer eller mindre: geografi och historia, vetenskaperna och filosofin – redaktören Ludovicis hemhörighet i den Leibnitz-wolffianska traditionen kan nog spåras. Det klassiska arvet ligger sakkunnigt framför läsaren, naturens tre riken, mineraler, växter och djur föranleder otaliga uppslagsord. Man kan möjligen tycka att de biografiska artiklarna är satta på undantag men det är bara för att allt annat är så rikhaltigt. Den som är intresserad av svenska frågor har mycket att hämta, ”Lunden, Lund, Lundis, Londinum Scanorum” erbjuds en fyllig spalt men Uppsala (under ”V”) får tio gånger det utrymmet och Schweden ett femtiospaltigt block. Allt är osignerat men uppenbarligen skrivet av flitiga professorer i Halle och Leipzig. Man kan förundras hur Zedler lyckades hålla samman projektet och driva det i hamn på bara dryga tjugo år (Det gjorde han förstås inte, det sista supplementbandet slutar på Caq). Forskningen har visat att projektet flera gånger ekonomiskt kom nära bankrutt. Desto större skäl att tacka boktryckaren för att erbjuda all denna kunskap på tröskeln mellan den gamla världen och den moderna i hela dess vidd!

Gunnar Broberg

Register

över lexika, som omnämns eller
får en kort presentation

(de senare anges med fet hänvisning)

AccessScience	54
Allgemeine Deutsche Biographie	11
Anno	13
Aschehougs konversationsleksikon	17
The Benezit Dictionary of Artists	29
Bevingade ord (Pelle Holm)	10, 75
Bra Böckers lexikon	61
Brockhaus Enzyklopädie	9
Bücher die die Welt verändern	16
Concise Oxford Dictionary of Art Terms	29
Cyclopedia (Ephraim Chambers, 1728)	45
Danske digtere i det 20:e århundrede	12, 27
Dictionaire historique et critique (Pierre Bayle 1697)	16
Dictionary of Art	29
Dictionary of National Biography	11
Dictionary of Philosophy (Th Mautner)	13
Dictionary of Phrase and Fable	10
Dictionary of Psychology and Philosophy (Baldwin 1901)	40
Dictionary of Political Economy	64

A Dictionary of Science	55
Dictionary of the English language (Samuel Johnson 1755)	16, 64
Dictionary of the history of ideas	31
Der große Duden, Band 7, Etymologie	10
Encyclopedia Britannica	9, 18, 22, 33, 87
Encyclopedia Judaica	13, 35
Encyclopedia of Applied Ethics	36
Encyklopedia of Aesthetics	29
Encyclopedia of Islam	13, 38
Encyclopedia of Judaism	36
Encyclopedia of Philosophy	13, 37, 39
Encyclopedia of Religion	13, 41
L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des metiers	16, 22, 43
Etymological Dictionary of the English Language	10
Etymologiae (Isidorus av Sevilia, död 636)	15
Filmens historia: de första hundra åren	12
Filosoflexikonet	13
Författaren själv	12
Förklaringar över 100 000 främmande ord (C M Ekbohrn)	10
Geschichliche Grundbegriffe	12, 46
Grove Art Online	29
Herders konversationslexikon	9
Historia Naturalis (av Gaius Plinius Secundus, dvs Plinius den äldre, död 79)	15
Historisch-Biographische Lexikon der Schweiz	11
Historisches Wörterbuch der Philosophie	12, 47
International Encyclopedia of sociology	14
Jewish Encyklopedia	36
IMDb	12
Instauratio magna (Francis Bacon, död 1626)	15

Kindlers neues Literaturlexikon	12, 48
Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid	12, 49
Larousse (Grand Larousse encyclopédique, Petit Larousse illustré)	9
Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters	85
Lexikon für Theologie und Kirche	13, 37, 51 , 69
Libris (www.libris.kb.se)	8
Matematiktermer för skolan	53
McGraw-Hill Encyclopedia of science and technology	54
McGraw-Hill Dictionary of Scientific and Technological Terms	54
Meyers Konversationslexikon	9
Myggans nöjeslexikon	14, 55
Nationalencyklopedin	9, 17, 57 , 74
Nationalencyklopedins Ordbok	10
Nationalnyckeln för Sveriges flora och fauna	17, 59
Natur & Kulturs psykogilexikon	14, 61
Neue Österreichische Biographie	11
New Grove Dictionary of Music and Musicians	14, 63
New Grove Dictionary of American Music	63
New Grove Book of Opera Singers	63
New Palgrave Dictionary of Economics	64
Nordisk familjebok, "Ugglan"	9, 21, 24, 58, 65 , 73
Norstedts filmlexikon	12
Ordbok öfver svenska medeltids-språket	12
Ordspråk och talesätt	10
Oxford Art Online	29
Oxford Companion to Music	63
Oxford Companion to Philosophy	13
Oxford Companion to Western Art	29
Oxford Dictionary of Quotations	9
Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World	13

Oxford English Dictionary	67
Penguin Dictionary of Science	55
Proverbia sententiaque Latinitatis Medii Aevi	87
De proprietatibus rerum (Bartholomaeus Angelicus, död c:a 1250)	15
Religion in Geschichte und Gegenwart	13, 69
Religion Past and Present	69
Routledge's Encyclopedia of Philosophy	13
Sohlmans musiklexikon	14, 17, 70
Stanford encyclopaedia of philosophy	13, 70
Den store danske encyklopædie	17, 23
Svensk etymologisk ordbok (Elof Hellquist)	10
Svensk filmdatabas	12
Svensk uppslagsbok	9, 10, 17, 22, 58, 72
Svenska akademins ordbok	10, 74, 78
Svenska Dagbladets årsbok	13
Svenska män och kvinnor	11, 76
Svenskt biografiskt handlexikon (Hofberg 1876)	11
Svenskt biografiskt lexikon	11, 77, 78
Svenskt författarlexikon	12
Svenskt konstnärslexikon	17, 79
Svenskt litteraturllexikon	12
Svenskt översättarlexikon	81
Sveriges statskalender	11
Symbollexikonet	14
Theologische Realencyklopedie	13, 82
Theologisches Wörterbuch zum neuen Testament	13, 84
Theological Dictionary of the New Testament	84
Thesaurus proverbiorum medii aevi	85
Vem är det?	11
Vem är hon?	11

REGISTER

97

Wikipedia	10, 20, 23, 87
www.lib-web.org	8
www.oxfordmusiconline.com	63
You don't Say! The Dictionary of Misquotations	25
Zedler	89

Collaboratores

Hans Olof Andrén, professor i materialens mikrostruktur, Göteborg
(McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology)

Erik Aurelius, professor i gamla testamentets exegetik, Göttingen
(Theologische Realencyklopedie)

Uta Bindreiter, docent i allmän rättslära, Lund
(Svenska män och kvinnor)

Sven Björkman, professor i romanska språk, Uppsala
(L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des metiers)

Henrik Bogdan, professor i religionsvetenskap, Göteborg
(The Encyclopedia of Religions)

Hedvig Brander Jonson, docent i konstvetenskap, Uppsala
(The Dictionary of Art)

Gunnar Broberg, professor i idé- och lärdomshistoria, Lund.
(Zedler)

Sven Erik Brodd, professor i kyrkovetenskap, Uppsala
(Lexikon für Theologie und Kirche)

Olle Edström, professor i musikvetenskap, Göteborg
(The new Grove Dictionary of Music and Musicians; Sohlmans
musiklexikon)

Dag Ekholm, lektor i biologi, Lund
(Wikipedia)

Tord Fornberg, docent i nya testamentets exegetik, Uppsala
(Die Religion in Geschichte und Gegenwart)

Ulf Gärdenfors, professor i naturvårdsbiologi, Uppsala
(Nationalnyckeln för Sveriges flora och fauna)

Bo Hanson, docent i etik, Uppsala
(Geschichliche Grundbegriffe; Historisches Wörterbuch der Philo-
sophie; Kindlers neues Literaturlexikon; Nordisk familjebok ”Ugg-
lan”; Svenskt översättarlexikon)

Hans Helander, professor i latin, Uppsala
(Thesaurus proverbiorum medii aevi)

Bengt Holmberg, professor i nya testamentets exegetik, Lund
(Theologisches Wörterbuch zum neuen Testament)

Victoria Höög, docent i idé- och lärdomshistoria, Lund
(The Dictionary of the History of Ideas)

Christer Kiselman, professor i matematik, Uppsala
(Matematiktermer för skolan)

Sven Kristersson, professor i sång, Malmö
(Myggans nöjeslexikon)

Göran Lantz, professor i vårdetik, Stockholm
(The Encyclopedia of Applied Ethics)

Thomas Lindkvist, professor i historia, Göteborg
(Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid)

Valfrid Lindgärde, fil dr i litteraturvetenskap, Bjärred
(Danske digtere i det 20:e århundrede)

Bia Mankell, docent i konst- och bildvetenskap, Göteborg
(Svenskt konstnärslexikon)

Sven-Göran Malmgren, professor i nordiska språk, Göteborg
(Svenska akademins ordbok)

Svante Nordin, professor i idé- och lärdomshistoria, Lund
(Encyclopedia of Philosophy)

Britta Olinder, docent i engelska, Göteborg
(Encyclopedia Britannica)

Arne Olofsson, professor i engelska, Göteborg
(The Oxford English Dictionary)

Emin Poljarevic, universitetslektor i islamiska studier, Uppsala
(Encyclopedia of Islam)

Lena Roos, docent i religionshistoria, Uppsala
(Encyclopedia Judaica)

Olof Rydén, professor i psykologi, Lund
(Nationalencyklopedin; Natur & Kulturs psykogilexikon)

Bo Sandelin, professor i företagsekonomi, Göteborg
(The New Palgrave Dictionary)

Maria Sjöberg, professor i historia, Göteborg
(Svenskt biografiskt lexikon)

Anna Tunlid, forskare i idé- och lärdomshistoria, Lund
(Svensk uppslagsbok)

Lena Wablberg, juris doktor, Lund
(The Stanford Encyclopedia of Philosophy)

Hans Larsson Samfundet,

som stiftades i Lund 1953, har till syfte att främja humanistisk vetenskap och systematiska studier av väsentliga livs- och kulturfrågor. Samfundet utger publikationen *Insikt och Handling*, varav föreliggande volym är den tjugofemte i ordningen.

Denna volym har temat *Lexikon över lexikon* och vill vara en vägvisare in till de referensbibliotek, privata och offentliga, som innehåller stora encyklopedier. All kunskap finns inte på nätet även om mycket och alltmer finns där. Ett stort antal sakkunniga presenterar några dussin uppslagsböcker. I en introduktion nämns ännu flera, samtidigt som introduktionen gör några nedlag i lexikonskrivandets historia och resonerar om användning och bedömning av lexikon och hur de bör citeras.

KONVERSATIONS-
LEXIKON
OCH
REALENCYKLOPEDI

KONVERSATIONS-
LEXIKON
OCH
REALENCYKLOPEDI

KONVERSATIONS-
LEXIKON
OCH
REALENCYKLOPEDI

LEXIKON ÖVER LEXIKON

är utgivet av Hans Larsson-samfundet i Lund. Det är till för både de studenter och den allmänhet, som inte tror att all kunskap kan hämtas från nätet. Där finns mycket värdefull kunskap lätt tillgänglig, men det som inte finns på nätet, kan ofta sökas i stora uppslagsböcker, och denna skrift vill vara en guide till sådant sökande eller åtminstone en aptitväckare. I en inledning diskuteras vad man kan mena med ordet lexikon och några raska nedslag görs i lexikonskrivandets historia. Ett svep sker över olika slag av lexika, hur de kan användas, bedömas och citeras. Därefter presenteras av goda sakkunniga 39 stora encyklopedier, och väsentligt fler kunskapskällor blir omnämnda.

21

PAPUA
TILL
POSSELT

22

POSSESSION
TILL
RETZIA

23

RETZIUS
TILL
RYSSLAND